

Knjiža 8.

Življenje in svet

10. številka.

Ljubljana 5. septembra 1930.

Leto 4.

Elo Justin: V. šolo (lesorez)

= Kaj vemo o vitaminih =

Koliko se čita danes o pomanjkanju vitaminov v naši hrani, vendar pa vlada na splošno še velika nejasnost v razločevanju in pojmovanju teh snovi. Zato hočemo podati v velikih obrisih današnje stanje vede o vitaminih.

Beseda sama in ves nauk o vitaminih sta še zelo mlada. Pred 18 leti je iskal Kazimir Funk zdravila proti boleznim beriberi in je našel v raznih hranilih tako zdravilno snov, ki jo je imenoval vitamin. Ime samo je sestavil iz besed vita-življenje, amin pa pravimo kemični zvezi tej snovi podobnih spojin. Po naše bi torej lahko rekli življenjski amin, kar je prav točno, saj so nešteti poskusi dokazali, da dosledno poginejo živali, ki smo jim vzeli to snov iz hrane, v teku nekaj tednov, čeprav jih sicer dobro krmimo. Poznejša znanstvena raziskavanja so dognala, da je v naših hranilih kar pet različno učinkujočih vitaminov, ki jih ločimo po črkah abecede A, B, C, D in E.

Vitamin A ima iste topilne lastnosti kakor masti, zato ga moremo tudi z masti topečimi sredstvi izveči iz hranil. Čistega vitamina A se še ni posrečilo pripraviti. Po najnovejših poskusih sodijo, da je istoveten z rastlinskim barvilom karotinom, to je tisto barvilo, ki daje korenju, paradižniku in drugim rumenim in rdečim sadežem barvo. Če manjka vitamin v hrani rastočih otrok, obole otroci na težkih očesnih boleznih, da celo oslepijo, odrasli pa dobe kurjo slepoto (hemeralopijo). Pa ne le to, otroci zastanejo v rasti, pri odraslih pa pojema odpornost proti nalezljivim boleznim. Pomanjkanja vitamina A po navadi v naši hrani ni. Le na pomlad, ko je za zelenjavo bolj trda moramo obračati vso pozornost na vitamin A v pripravi naše hrane.

Katera hranila pa imajo največ te snovi? V prvem redu vsa zelenjava, zelen fižol, grah, korenje (čim rumenejšje je, več ima vitamina A), sadje in prav posebno paradižniki. Krompir in žita pa nimajo skoro nič te snovi. Med živalskimi produkti imajo mnogo vitamina A mleko in posebno sirovo maslo, potem se vrste jetra, srce in ledvice živali ter morske ribe (slaniki). Največ vitamina A najdemo v jajčjem rumenjaku in v ribjem olju. Navadno meso

in svinjska mast in loj pa nimajo nikaškega vitamina. Pri kuhi se nam kar ni bači, da bi se vitamin A izlužil, ker je le v olju topljiv, ne pa v vodi. Tudi vročina ga ne uniči. Najenostavnejše dopolnilo k hrani, ki je na pomlad navadno revna na vitaminih, je vkuhan sok vrtnega rdečega korenjčka. Naspravi se prav tako kakor malinovec: Korenje se izstrže in ožme; ožmetek pa se vkuha s sladkorjem ter spravi v dobro začepljene steklenice.

Vitamin B sestoji po najnovejših raziskovanjih iz 2 vitaminov. Enega teh, ki ima antinevritične (obolenje živcev preprečuje) lastnosti, imenujejo sedaj vitamin F. To je tista snov, katere pomanjkanje vodi pri poskusnih golobih in pri prebivalcih Daljnega vzhoda, ki se hranijo izključno z rižem, do boleznim beriberi. Pri tej bolezni bolnik popolnoma ohromi in končno na slabosti umrje. Drugi del B vitamina je rast pospešujoča snov, ki jo zovejo sedaj vitamin G ali P. P. Ta dva dela vitamina B sta vedno povezana v hranilih med seboj.

Vitamina B je v vsej hrani dovolj. Še celo v krompirju ga je toliko, da za silo krije potrebo vitamina B, posebno v zvezi s črnim kruhom, ker je otrob bogat na tem vitaminu, bela moka pa ne. Vsa pri A vitaminu navedena hraniva imajo tudi precej B vitaminov. Prav veliko vitaminov B je v kvasu, žitnih kalčkih in v ohrovtu. Vitamin B je topljiv v vodi, vendar pa ne preobčutljiv za vročino.

Vitamin C je obrambna snov proti škrobuti ali škropcu. Odraslim ga prične primanjkovati le v takih krajih, kjer ni več mesecev zelenjave: na dolgih ladijskih vožnjah ali daleč na ledenem severu. Pač na je pri umetno hranjenih (nedojenih) otrocih prav viden nedostatek tega vitamina v tako zvani Möller-Barlowi bolezni. Vitamin C je v vodi topljiv in zelo občutljiv za vročino in zračni kisik. Nahajamo ga v rastlinski hrani povsod tam, kjer prejšnja vitamina A in B. Razen tega ga je obilo v krompirju, kjer mu tudi vročina pri kuhi ne more škodovati in je torej krompir mimo pomaranč in limon naš najboljši založnik za ta vitamin.

Vitamin D, protirahitični vitamin, je največje važnosti za gradnjo in vzdrževanje

vanje okostja ter zabranjuje pri deci rahitido; že nastalo bolezen pa leči. Najvažnejši nosilec D vitamina je surovo ribje olje. Emulzije in očiščena olja so v pogledu vitaminov manj vredna. Sicer je tega vitamina zelo malo v naši hrani: največ ga je še v rumenjaku in slanih, ki so pa prav cenena, vendar pa dragocena ljudska hrana.

Ostane nam še vitamin E snov, ki je za ploditev neobhodno potrebna. Poskusi na živalih so dosegli, da mine njihova plodnost, če manjka E vitamina. Čim ga pa spet krmimo živanim, se plodnost na novo vzbudi. Tega vitamina je v vseh na drugih vitaminih bogatih hranilih dovolj, je sila odporen proti vročini in je naša običajna hrana vedno dovolj založena z njim.

Prav važni so vitamini za zdravje našega telesa. O njihovi kemični sestavi vemo kaj malo, in se le polagoma

skuša dognati, kaj so prav za prav te snovi. Najnovejše in najverjetnejše naziranje je — posebno odnosi med ultravijoličastimi žarki in D vitaminom so za to značilni —, da niso posamezni vitamini nič drugega, kakor v zanje pripravnih snoveh ujeti in nakopičeni delci solnčne svetlobe raznih valovnih dolžin, oziroma kakor lažje razumemo: ujeti in nakopičeni deli svetlobne mavrice. S tem pa uživamo vitamine vsebujočo hrano, solnčimo tako rekoč naše telo od znotraj. Kakor pa je treba pri običajnem solnčenju previdnosti, tako tudi lahko vodi prevelika uporaba vitaminov, posebno zgoščenih (Vigantol, Atamin tablete in dr.), do škode našemu zdravju. Navadna mešana hrana zdravim popolnoma zadošča za kritje vitaminske potrebe. Za bolnika bo pa že zdravnik predpisal primernih vitaminov bogato hrano. (kč)

Živalski razum

Dod naslovom *L'Esprit des bêtes* je v prejšnjem stoletju Toussenel objavil zanimivo knjigo o pameti pri živalih. Pred njim je njegov rojak, basnik Lafontaine, v premnogh verzih navajal primere za takšno pamet. Ali pa so njegovi navedki verodostojni? On sam o tem ni dvomil, saj trdi:

Kadar, prijatelj, si mojo povedko prečital, da je žival brez duhá, ji ne bodeš očital.

Znano je, koliko se je spotikal ob zadevnem stališču filozofa Descartesa, ki je tolmačil vse živalske kretnje kot enostavne nagonске reflekse, zgolj odrazne zglobljaje, vršeče se brez duhovnega posredovanja.

Tega vprašanja se je s čisto znanstvenega vidika vnovič lotil ugleden naravoslovec in filozof, Paul Vignon, ki v kratkem izda izsledke svojih opazovanj in razmišljanj o tem predmetu v knjigi *Introduction à la biologie expérimentale*, korenito študijo organiziranih bitij glede na njih dejalnost, instinkt in sestavo. Razlagati hoče življenje na ta način, da raztolmači tudi duha živih stvorov.

Preden izide njegovo delo v tisku, je dal občinstvu vpogled v svoje misli s predavanjem, iz katerega se da že posneti, da se nagiblje bolj proti Lafontainovim nego Descartesovim nazorom. Po njego-

vem mnenju so doslej prirodoslovci preveč opisovali oblike ali notranji ustroj, premalo pa opazovali življenje živih organizmov, hoteč dognati nagibe za njih vedenje. Ob takem proučevanju zaslедиš izvestno razboritost, s katero prilagodujejo svoje pokrete posebnim okoliščinam. V tem zmislu se po njegovem zatrdilu sme govoriti o živalskem umu, ne da bi s tem seveda proniknili v njihovo zavest.

Ob takem študiju se ne smejo prezreti žuželke, zlasti mravlje, čebele. A pri njih je težavno razbrati, kaj pripada naravnemu nagibu in kaj se lahko šteje za posledico poedinčeve izprevidnosti. Še manj se smejo po njegovem uverjenju zanemariti močelke ali plivad (infuzorije), celo amibe; nič mu ni mikavnejše nego zasačiti pri teh enostaničnih prve znake duševnosti. Izraz »duševnost« (psihizem) pri takšnih bitjih utegne nevesčaka globoko osupiti, vendar odgovornost prepustimo učenemu biologu.

Za tokrat se je Vignon omejil na prikazovanje duhovnosti, ki jo moremo čuti za dnem opazovati pri višjih sesalcih in pticah, obdajajočih nas venomer. Njim daje človek vsevidlj priliko, da se duševno bolj in bolj razvijajo. V navadah naših psov in mačk hoče učenjak razbrati dokaz neke zlobe, hudomušnosti; pripisuje jim celo sledove vljudnosti. V

svojevrstnem kihanju, s katerim nekateri kužki pozdravljajo svojega gospodarja ob začetku dne ali po daljši odsotnosti, vidi nekakšen domač in obenem spoštljiv pozdrav.

Spretnost posameznih živali se mora šteti za neko vrsto duha, vzemimo veve-rico v kletki, ki umeje prepiliti lešnik po ravniku luščine, medtem ko ga s krepilji svojih palcev drži na tečajih. Domiselnost se mu zdi druga oblika duha, denimo taktiko, s kakršno si je sraka prilastila meso, ki ga je pitoma kanja, priklenjena na svojo gred, tiščala pod svojo levo nožico; sraka potegne na desni plati kanjo za pero v repu, kanja seveda šine na to stran in pri tem za spoznanje privzdigne levo nožico; sraka se naglo zakadi sedaj na košček mesa, kolikor toliko zrahljan, in ga odnese v poletu. Prevejanost je tolikšna kot pri mojstru lisjaku, ki v Lafontainovi basni zvijačno izvabi sir gospodu Krokarske-mu.

Govornik je dalje omenil azijskega slona Kuča, ki je do svoje smrti pred 15 leti zabaval cele rodove otrok in čigar razbournost je povelečeval Alfons Milne-Edwards: ta slon je v odsotnosti svojega čuvaja sam prijel za škropilno cev in se hladil s pršno kopeljo.

Opice so kajpada v tem pogledu zelo prikladne za raznolika, zajemljiva opazovanja. Iz mnogih Vignonovih primerov omenimo svilaša, ki je dobival v papir zavit sladkorček; nekoč pa so vtaknili v omot poleg slastice še oso, ki je picila opico; posehkrat je svilaš redno in vedno poprej nastavljal papirnati zaklopec na uho, preden ga je razdril, češ, ali kaj ne šumi v njem.

Friderik Cuvier, brat velikega zemlje-slovca, sam profesor in član Znanostne akademije, je študiral mladega orang-utanga, ki je bil 1808 podarjen cesarici Jožefini, ter mu brez obotavljanja priznal pristne duševne zmožnosti. Do istih zaključkov je prišla nemška odprava na Tenerifi glede šimpanzov, opazovanih v kar se da neomejeni samostojnosti. Hoteč doseči previsoke banane, je ta ali oni izumil poseben pripomoček: klatil jih je s preklo, sestavljeno iz več bambusovih palic, ki jih je zataknil s tanjšim koncem v debelejšo duplino.

Ptiči, sosebno udomačeni, so omogočili velezanimive ugotovitve. Izredni veščak v tej stroki, g. Plocq iz La Roche-sur-Yon, zna privaditi vse tukajšnje kri-latce razen višnjevega kosa ali vodomca. Osobito se mu posreči udomačiti lasta-

vice, tako da se pomešajo pod milim ne-bom s svojimi nekrotkimi vrstnicami, na njegov žvižg pa se nemudoma vrnejo k njemu.

Scottova in Charcotova odprava sta svoj čas korenito proučevali toličake. Presenetljiva poteza pri pingvinih je pred vsem t. zv. »pažnja na deco«. Samica iz-leže eno ali dve jajci. Oče in mati se me-njavata kaka dva meseca: eden neguje mladiče, medtem ko gre drugi na lov. Po tem času odletita stavec in starka hkratu in tedaj prisostvuješ izrednemu pri-zoru: drugi toličaki ali tolstince se pro-stovoljno postavijo za »péstonje«, da ču-vajo mlade, združene v skupine po štiri ali pet glav, med odsotnostjo njihovih roditeljev.

Nekateri zgledi, pobrani iz mnogote-rih Vignonovih, se dajo sicer na različne načine razlagati, med znanstveniki v tem oziru še ni popolnega soglasja. Da bi se mogli prepričati o Vignonovih razlogih za trditev, s katero prisoja živalim izvest-no količino individualne pameti, različne od prirojenega nagona, bi seveda morali imeti pred očmi njegov podrobni popis, ki ga strokovnjaki pričakujejo z veliko napetostjo. (N.)

Kdaj najlažje misliš?

Splošno smatrajo, da človek najlažje mi-sli, kadar mirno sedi. Profesor Arthur G. Bils, član Psihološkega instituta na univerzi v Chicagu pa dokazuje, da je ta domne-va napačna. Na podlagi poskusov s 40 di-jaki je prišel učenjak baš do nasprotnega naziranja. Naložil je dijakom, naj seštejejo vrsto števil in naj se nauče gotovo število stihov na pamet. Najprej je vladal v učil-nici popoln mir, potem pa so morali dijaki memorirati pri vežbah z utežjo, ki je leh-tala pet kilogramov in pol. Uspeh je bil ta, da so si dijaki lažje in hitreje zapomnili nalogo pri vežbah z utežjo. Napete mišice torej pospešujejo učenje na pamet.

Presajevalni stroj

Moderno poljedelstvo skuša povečati do-nosnost žitaric na ta način, da se iz zrna vzkliče mlade rastline presajajo kakor n. pr. salata. To pa je pri žitu mogoče ekonomič-no izvršiti seve samo s stroji. Neka berlin-ska tovarna je sedaj zgradila tak presaje-valni stroj, ki obeta v praksi povsem zado-voljive uspehe. Stroj te tovarne je oprem-ljen s posebnim trakom, v katerega se lahko naniza do 2000 sadik, kakor patrone pri strojni puški. Pri presajanju prijema po-sebna ročica sadike za lističe in jih drugo za drugo vtika v brazdo, ki jo stroj sproti orje v tla. Ročica vsako sadiko tudi narahlo zallači, na kar jo spusti, da seže spet po naslednjo. Na ta način zasadi stroj pol hek-tarja v eni uri.

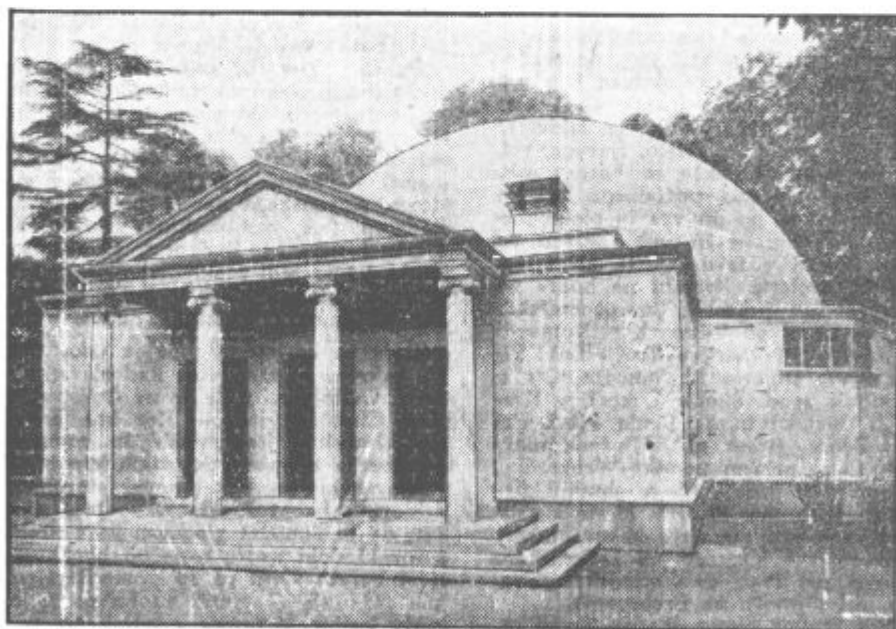
Ali je Venera obljudena?

Clovek živi v majhni krajini vesoljstva, ki sestoji iz milijard svetovnih teles onolikih kot naše sonce. Je li možno, da je ta edina zemlja rodila življenje? Smo mi edina misleča bitja, ki dvigajo oči k drugim zvezdam? Ta vprašanja prerešetava Knut Lundmark, ravnatelj zvezdarne v Lundu, v svoji knjigi »Življenje na drugih zvezdah« (obenem nemška izdaja) zasnovani z vsjo opremo astronomskega, fizikalnega in biološkega znanja. Delo je brez racionalističnega napuha, jasno in zna znanstvene stvari prikazovati na zanimiv in občé umiljiv način. Evo vzorca.

Vprašanje o rotacijskih razmerah Venera ima največji pomen za sodbo o možnosti njene prebivatnosti. Srednja površinska temperatura se je z neposrednimi merjenji določila na 50 stopinj C. To je prav blizu ista vrednost, ki so jo že popred izračunali in solnčne stanovitke, n. pr. Arrhenius (+47° C). Ta temperatura po vsej priliki nikakor ni previsoka, da bi omogočala ustrojškemu življenju uspevanje, vsaj če je dan kratek. Močno segrevanje po solncu izziva prejkone prav živahne zračne toke, ki znatno manjšajo toplotne razločke med tečajema in ravnikom. Ako temperaturne razmere delujejo na enakomerno

podnebje, priravnavanje na premenljive vnanje pogoje ni posebno veliko. Tako si moramo misliti, da organizmi na Veneri stojijo razmeroma nizko in so si med seboj precej podobni po vseh področjih planetnega površja.

Ako ima premičnica vezano vrtenje, so razmere čisto drugačne. Pogosto se je poudarjalo, da mora Venera, če kaže vedno isto stran solncu, biti na obsevani polovici žarko vroča, dočim bi bila odsolnčna stran izpostavljena ledenemu mrazu. Večinoma pa se je pri tem izpregledalo, da bi bilo na prehodiščih med svetlobo in senco najti zmeren pas, ki organskemu životu nikakor ne bi nudil neugodnih uvetov. Ako ima zvezda obhodnica vezan kolotek, vendar niso venomer natanko isti deli njenega lica okrenjeni proti solncu, ker se vrši okrog osi tisto gugajoče ali nihajoče gibanje, ki mu pravimo libracija in ki nareja, da bi zmerni pas moral imeti precejšnjo širino. Po teh predelih somraka in osviata na planetu, kjer more solnce baš vzhajati in zahajati ali se utegne le deloma vzdigniti nad obzorje, pač lahko vladajo okolnosti, ki živemu svetu niso nenaklonjene. V pismu na pisatelja je mag. phil. Per Collinder (Stockholm) /

Planetarij v Milanu

tem orisal naslednjo sliko: »Tod morda domujejo močeradi po žgočih pustinjah, nekoliko milj od belih medvedov, katerih lovišča ležijo v trajni noči, in med njimi neuparna svež venec zelenja obdaja planetu čelo, ozemlje, koder dan hodá drži od datljevih palm in levnjakov skozi murvove gaje in preko vinskih goric k medvedjim brlogom v ledeniškem hladu. Mar ne morejo biti libracijski letni časi* tolikanj izraziti, da potuje ves zeleneči pas, izvzemši večletne ali dolgotrajne rastline, v letnem časomerju in da s to enoletno cvetavo tudi živalstvo menjava svoja bivališča? Toliko bi se po mojem naziranju dalo povedati že na osnovi samih toplotnih razmer. Sicer pa, ne leži mar težkoča v termodinamičnem zastavku? Ali »zakon mrzle stene« po vsej nujnosti hitro ne ugonobi Veneri sreče, da je rednica življenja?

Vsa pódoba je, da mora voda na planetu tvoriti polkrožno polarno kaloto, celinsko lednino. Sedaj se še pridruži libracija; da se takšna vrši, je neogibno potrebno domnevati. Led se topi

* Po majavem ali bingljajočem sukanju planeta okoli zvezne érte: središče Venere-središče Solca bi nastajala nekolikšna menjava v obletjih.

v pasu jutranjega svita in se dela na novo v območju pomraka. Godi se viharna atmosferska premenjava, ki onemogoča življenje, kajti da si moremo zamisliti življenje, moramo vsekakor predpokladati neko temperaturno širjavo, ki jamči za trpežen sklad in stik atomskih kompleksov, nosečih življenje, seveda tudi za izvestno mero premenljivosti. Planeta s povsem izravnanimi razmerami si takisto ne more predstavljati kot torišče življenja, ker je vprav to bitnost življenja, da obstaja navzlic premenljivosti zunanjih okoliščin in obenem spricho nje. Večno neskaljen položaj ravno vesja bi bil istoveten z brezčasnostjo ali smrtjo.«

Če pa znaša rotacijski čas nekaj tednov, kar ima St. John za verjetno, se ta teorija o »kulturnem pasu« ne jemlje v poštev. Toda počasno kolobarjenje bi pač kaj naglo poenačilo toplotne razlike, čeprav bi se še kolikor toliko ohranilo nasprotje med mrazom in gorkoto. Tako bi pač vse upoštevljive rotacijske prilike pustile odprto možnost, da Venera daje torišče živim stvorom. Po današnjem stanju Johnovih raziskav pa v ostalem nikakor ni izključeno, da ima planet vendarle vezano rotacijo. (K)

O bobru

Leta 1689. je zapisal Valvasor (»Ehre d. Herz. Krain«, III. knj. str. 454), da poznašo naše reke bobra prav dobro; pristavil je, da mu pravi ljudstvo »pibra«. A leta 1842. je ugotovil H. Freyer le tehle 13 kranjskih glodavcev: veverico, rjavega, vel. in malega polha, domačo in hostno miš, črno in sivo podgano, povodnega, vel. in malega voluharja, pa divjega in planinskega zajca — bobra pa ne več. Zatreto so gotorej morali v teku XVIII. ali v začetku XIX. stoletja. Spomin na bobra pa se je ohranil v priimkih in geografskih imenih. V Kroni so Pibrovci, v Komendi in na Homcu Piberniki, v Skofji Loki Pibrci (v XVI. stoletju jih omenja Kos v »Doneskih k zgod. Škofje Loke«), v Kranju, Boh. Bistrici in na Bledu Pibri. Pri priimku Beber, Bebar ni izključena možnost, da je to spačen nemški Weber.

V geografskih imenih sta se ohranili dialektični obliki breber in breb, ki sta z obliko beber v takem razmerju kakor graber: grab-gaber. Pri Radečah na Dolenjskem je Brebrno, pri Trati na Gorenjskem Brebovnica, pri Ormožu pa Brebovnica.

Imensko obliko *bobber* je (po Brezniku, »Dobrovskega vpliv na slov. pismeni jeziku«, pos. odt. str. 16.) prevzel Urban Jar-

nik leta 1832. iz ruščine. *Beber* piše Megiser l. 1592., *breber* Habdelič 1670 in Gutschmann 1789, *brebor* Valjavec 1878. (»Rad Jsl. akad.«, knj. XLV., str. 53.).

Da se je govorilo tudi *breb*, priča razen omenjene Brebovnice tudi rumunski naziv za bobra: *breb*. Od nemških (koroških) osedov so dobili Gorenjci in Korošci imenski obliki *pibra* in *piber* (Valvasor, Gutschmann). — Pavel Agost domneva v glasoslovju slovenskega narečja v Cankovi pri Radgoni. (»A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana«, Budapest, 1909, str. 23), da je dobila tudi prekmurska vas *Sebëborce* svoje ime po bobru in da je morda *bëbor* prekmurska dialektna oblika.

Toda to krajepisno ime je taka zloženska, kakršne so tam blizu Radoslavci, Trdo bojei, Lastomerci i. dr. in na Češkem *Soběslav*, *Chotěboř* itd. — Ker ima bobber v ind., iranskih, italijanskih in romanskih, keltskih in germanskih jezikih isto ime kot v slovanskih in ker pomeni staroindijski pridevnik *babhruš* »rjav«, sodi E. Berneker, da je dobil ta glodavec že v praindoevropski dobi svojo označo *bëbhruš* po rjavi barvi. Grki pa so prenesli staroind. ime pižmarja (kasturi) na bobra in grški naziv *kastor* je prešel v latinščino, iz nje pa v romanske jezike (čeprav so že imeli stari indoevropski izraz). I. Koštičl.

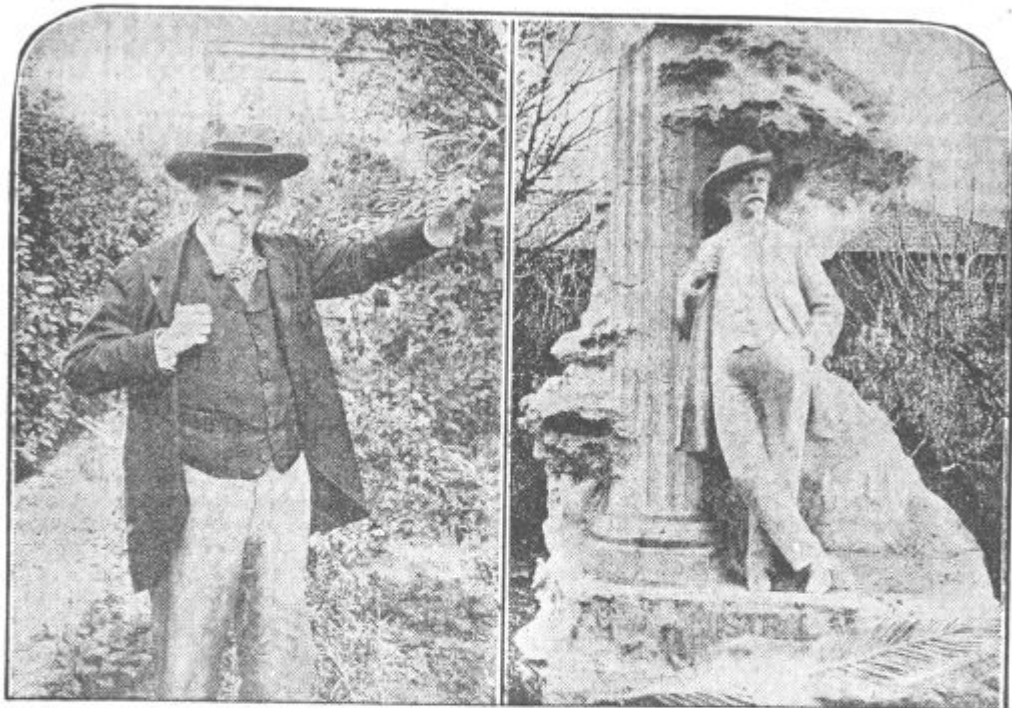
Frédéri Mistral

(8. 9. 1830 do 25. 3. 1914)

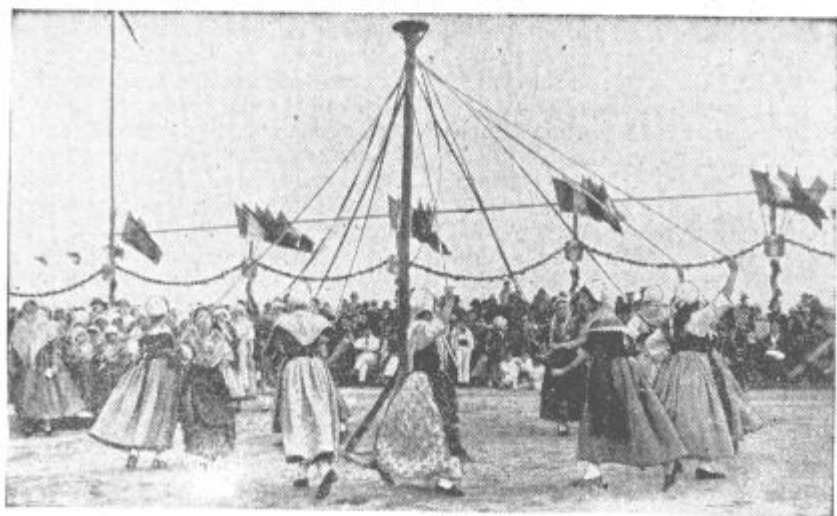

Maillane — v solnčni Provenzi — je njegov rojstni kraj. Na юридиčnem oddelku v Montpellieru je študiral pravoslovje. Že v gim-

naziji v Avignonu je njegov profesor Roumanille, kmečki sin, vplival nanj s svojimi folklornimi povestmi in pesmimi. Tako se je ustanovila pesniška šola »féli-

Od leve na desno: zadnja fotografija pesnika Mistrala; pesnikov spomenik v Maillane

Provencalski narodni ples

brige», hoteč obnoviti jezik nekdanjih trubadurjev. Davoriti Mistral pa je hitro pre-rastel vse sodelavce pri obzorniku Li Provençalo. Njegovi prvi stihl so zveneli kot ubrano pritrkavanje. Čar in milina sta se zlivala na katedralnem religioznom ozadju.

Li Sant de pèiro, en la vesènt
Sourti de-longo la darriero
Souto lou porge trelusènt
E se gandi dins la carriero,
Li Sant de pèiro amistadous
Avien pres la Matouno en gráci:
E guand, la niue, lou tèms es dous,

Parlavon d' elo dins l' espaci...

(Kameniti svetniki, videč jo, Kako, od-haja vedno zadnja Pod blestečim pred-dvorjem In stopa na ulico, Kameniti pri-jazni svetniki so vzljubili deklico: In ka-

dar je ponoči mlo vreme. So govorili a njej v prostoru.)

Ta kitica iz lepe pesnitve »Občestvo svetnikov« nam predstavlja mladenko, ki se bo polahko razvila v »Mirejo«, veliko selso epopejo, znano dandanes po vsem prosvetljenem svetu. Stari Lamartine je brez odmora prečital vseh 12 spevov in povzdigoval Mistrala v oblake. Frédérici je s 30. letom slaven. Za nekaj časa ga zma-mijo v Pariz, a skoro se vrne v ljubljeni Mas du Juge, kjer ustvarja mogočno in zani-mivo delo: poem »Calendau«, lirične pesmi in strokovnjaški besednjak »Trésor du Fé-librige« poleg obilnih pripovedi. Večino svojih umotvorov je sam prevedel na francoščino. L. 1909. je dobil Noblovo na-grado za književnost. Njemu gre hvala da so se ponekod v inozemstvu osnovale vse-učiliske stolice za provensalsčino. (D.)

Demon alkohol

Alkohol nas spremlja skozi vso zgodovino. Že stari testament zgovorno in natančno opisuje posledice pijanosti in L. Lewin navaja neki čez 2000 let stari grški nagrobni napis, ki priča, da so že takrat poznali usodno zvezo med pijanostjo in mrzom: »Popotnik, čuj tukaj svarilo Orthona iz Sirakuze! Nikoli ne hodi ponoči in pozimi pijan! Olej, mene je doletela ta nesreča in mesto doma, ležim zdaj tu, pokrit s tujo zemljo!«

Moderna fiziologija lahko točno po-jasni, zakaj je moral Orthon sirakuški tako zgodaj leči pod rušo. Mirne vesti ga lahko obdolži kroničnega pijanstva, ki je slednjič zakrivilo njegovo smrt. Že lažje zastrupljenje z alkoholom nam-reč povzroči razširjenje površinskih krvnih posodic, močnejšo prekrvavi-tev kože, oziroma privrhniti delov le-lesa. Posledica je, da ne pordeči samo koža, marveč da jame vse telo čezmer-no oddajati toploto. Že pri rahli »okrog-losti« pade temperatura za kake tri de-setinke stopinje, kar povzroči tisto zno-jenje, ki se vedno opaža pri zauživanju alkohola. Predvsem pa je posledica razširitve krvnih posodic povečana hladilna površina, ki v mrazu ograža organizem.

Ti pojavi so nazoren primer, kako se telo lahko vara. Burnejše pretakanje krvi mu daje občutek naraščajoče to-plate napram mrzli okolici, v resnici pa toploto izgublja. Učinek alkohola je ča-sovno odvisen od založenosti želodca. Male množine alkohola, ki se po obedu

komaj poznajo, povzročijo na prazen želodec že omotico. Star ljudski pregov-or pravi, da potrebuje žganje dobre »pod-lage«. Prazen želodec mnogo hitreje vsrka alkohol, kakor z jedmi založen. Ako izpijemo na prazen želodec od-merjeno množino alkohola in čez čas, ko se je bil že ves izločil, spet enako množino, a to pot s prigrizkom, se da izmeriti, da vsrka želodec alkohol v drugem primeru osemkrat bolj počasi.

Zavisnosti med želodcem in alkoholo-m so jako mnogostranske in na vse kraje razložene v ljudski modrosti: Na »mačka« je dobro zaužiti kaj kislega, pa tudi slaniki ukrote neljube posledice preobile merice alkohola. Ta ljud-ska zdravila so znanstveno popolnoma utemeljena. Izločanje želodčnih sokov se namreč že po zauživanju 5 do 10 odstotnega alkohola zelo poveča. Pri znatnejših množinah je izločanje še jač-je, potem se pa žleze izčrpajo in slede-če pomanjkanje želodčne kisline po-vzroči oni značilni občutek, ki se da preganjati s kislim in slanim. Poveča-nje želodčnih izločin in dobra lastnost alkohola, da v majhnih količinah ne moti prebave, se izkoriščata za različ-ne aperitive, ki se jemljejo pred jedjo. Mimo tega povzroči pa že zmerni za-užitke alkohola, zaradi povečanja že-lodčnih izločin, občutek lakote. Pri ljudeh pa, ki imajo že itak dovolj kislj-ne, se javljajo zaradi tega bolečine: »zrgaga jih peče« — kakor pravimo.

Iz želodca se razširi alkohol s krvnima obtokom po vsem telesu. Sprva se ena-

komerno razdeli po vseh organih, pozneje pa se nabere predvsem v možganih in jetrih. To so organi, v katerih se pri obilnem zauživanju najdejo največje množine. Neki sekcijski protokol iz začetka preteklega stoletja poroča, da je imela možganska tekočina nekega takoj po smrti seciranega pijanca značilni okus in duh po brinjevcu. Današnje raziskovalne metode omogočajo točna merjenja v možganih nabranega alkohola. Sicer pa alkohol v telesu naglo zgori in le malenkostnih 3 do 6 odstotkov se nepretvorjenih izloči skozi kožo, pljuča in ledvice. Izločanje je v miru večje kakor med delom: znak, da se ravna poraba alkohola v telesu po vsakokratni potrebi energije.

Ker alkohol zmanjšuje krvni pritisk in napenja možgane, se po nekaj kozarčkah rado pojavi ono neljubo tiščanje, ki dela »težko glavo«. Drugače pa mnogih neprijetnih občutkov, ni kriv sam alkohol, marveč različne aromatične prinesli. Zlasti v suhi Ameriki bi vedeli o teh rečeh marsikako žalostno pesem. Višji alkoholi, prevsem pa amilov alkohol in eterična olja se zadržujejo najdlje in najtrdovratneje v možganih. Farmakološko je najizrazitejši nasprotnik alkohola kofein (alkaloid v kavi), ki se zaradi tega tudi pri nevarnih alkoholnih zastrupljenih jemlje kot protistrup. Kofein poživlja srce in pospešuje odvajanje tekočin.

V majhnih količinah poveča alkohol razdražljivost, prežene občutek utrujenosti, tako da je v vsakem pogledu poživljajoč. Ta poživljenost ustvarja tudi subjektivno sliko »natrkanosti«. Človek je kakor v rožicah. Ves svet se mu vidi v rožnati luči, moreče misli se razblinijo v nič. Zaradi tega pravi ljudstvo, da je alkohol dober zoper skrbi. V lahni omotici je človek še popolnoma v oblasti, v pijanosti pa se zrušijo vse umetno nadete in privzgojene sponi. Samoobvladanje izgine in dočim se je prej razvezal samo jezik, se jame sedaj oglašati tudi potreba po fizičnem udejstvanju. Pojavi se motorična razdraženost, ki žene n. pr. študenta, da spleza na kandelaber itd. Pretepi, ki se dostikrat razvijajo v takem stanju, so po navadi v kali čisto nedolžne narave, kakor je vobče v rahli natrkanosti večina ljudi pohlevnih. A kdo more zato, če se začetno objemanje v pijanosti skazi v pretep? Rabičajni ljudje se najdejo prav za prav samo med tipičnimi pijanci, ki pa so neglede na alkohol po navadi tudi izraziti psihopati.

Od omočenosti do prave pijanosti drži pot takih dejanj, ki nihajo nekako v sredini med hotenim in nehotenim, med zavestnim in nezavestnim. Vsak, ki je imel priliko v omočenosti opazovati samega sebe, bo pritrtil, da je tu vmes neka prehodna doba, ki začenja z »markiranjem« pijanosti, in končuje s tem, da je človek resnično pijan. V pijanosti napravljena dejanja ponavadi izginejo iz spomina in kar je kdo uganjal v takem stanju, se mu zdi pozneje nepojmljivo in nemogoče.

Alkohol je zelo močna strupna snov, katere učinek je zaznaven v najkrajšem času in včasih tudi zelo dolgotrajen. To so najtemeljiteje izpričala dela E. Kräpelinsa in njegovih učencev na psihiatričnem inštitutu v Monakovem. Pri nekaterih poskusnih osebah je bilo mogoče ugotoviti že po izredno majhnih množinah alkohola znatno skrajšanje dobe duševnih reakcij, oviranje hotenih dejanj, zmanjšanje vzdražljivosti in povečanje utrudljivosti. V splošnem pa se je pokazalo, da je treba razlikovati glesse na fizične in duševne učinke alkohola pospešujočo in ovirajočo stopnjo. Čim več alkohola, tem krajši je pospešujoči, tem daljši ovirajoči učinek. Pri tem pa je tudi važno, kako naglo želodec alkohol predela. Pokazalo se je, da majhne množine alkohola začasno nekoliko povečajo ostrost vida in sluha. Izsledki teh poskusov se tudi ujemajo z opazovanjem, da nekateri ljudje v omočenosti glasneje slišijo in ostreje vidijo, nego sicer. Dognali so, da že 1 kubični centimeter alkohola razločno vpliva na jasnost vida in na dovzetnost za barve. Zlasti se lahko razloči rdeča in pri nekoliko manjši količini zelena barva.

Veliko pozornost so vzbudili tudi poskusi, s katerimi so dokazali, da je alkohol celo v tako majhni množini, ko še nič ne moti zavesti, ovirljiv pri nekaterih precizijskih delih in še celo nekaj ur po zaužitju. Zaradi tega so sprva mislili, da bo tod najlaglje zgrabiti demona pri rogovih. Vsakomur bi se na ta način lahko dokazalo, da je že en sam naprstnik te hudiceve pijače nevaren strup. Potem pa se je, žal izkazalo, da je take ekstremne učinke pripisovati le posebni preobčutljivosti posameznih ljudi in zato bo tudi v bodoče obveljalo, da je škodljivo le čezmerno uživanje alkohola.

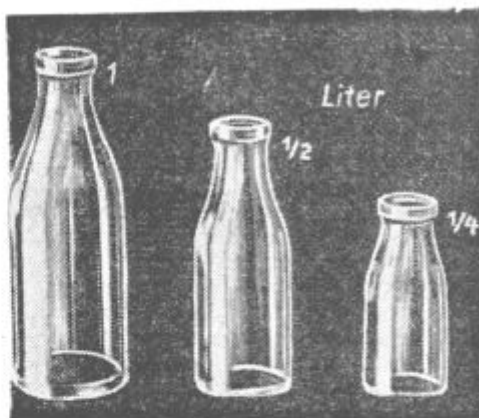
(Po razpravi dr. E. Pöitena v »Korallec«)

Tehnika v gospodinjstvu

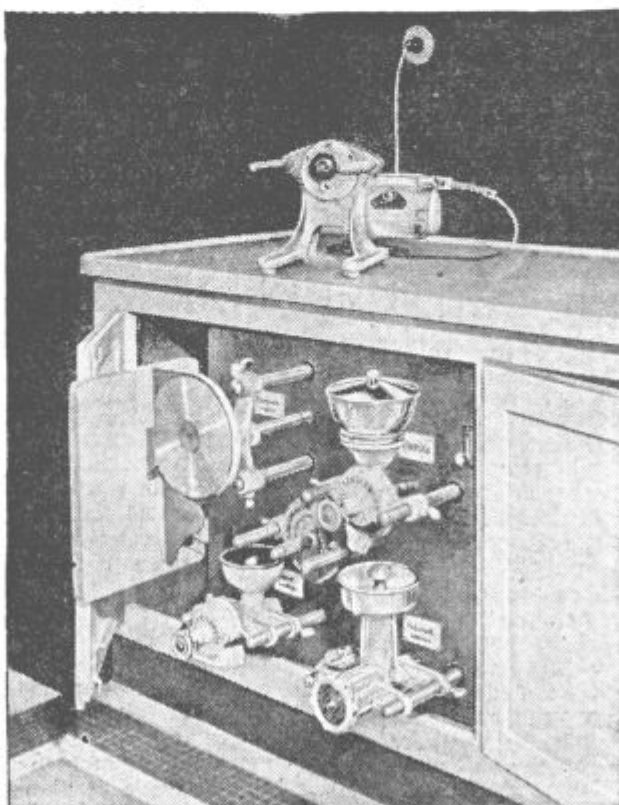
Racionalizacija je veliko geslo naše dobe, ki so ga prevzele vse gospodarske panoge in ki vedno glasneje trka na vrata tudi tistega gospodarstva, ki je vsem najbližje, čigar pomen pa so spoznali šele pred kratkim, namreč gospodinjstva. Odkrili so, kako veliko odgovornost nosi gospodinja, kot glavna nakupovalka za dom. Zato so jeli meriti gospodinjstvo z istim merilom kakor vse druge delovne procese, z merilom, ki zahteva, da se z najmanjšim naporom sil doseže največja gospodarska korist. Pri tem se je pokazalo, koliko reči je v gospodinjstvu potrebnih izboljšanja. In začelo se je gibanje, ki je danes res šele v povojih, a je vendar le že v najširših ljudskih plasteh utrdilo spoznanje, da je gospodinjstvo dejanski potrebno racionalizacije.

Racionalizacija gospodinjstva se začne že pri zidanju. Leta in leta so ljudje zidali hiše ne glede na želje in potrebe

gospodinj. Vse se je delalo tja v en dan. Šele polagoma si je klic gospodinja pridobil tisto pozornost, ki jo zasluži. Sode-

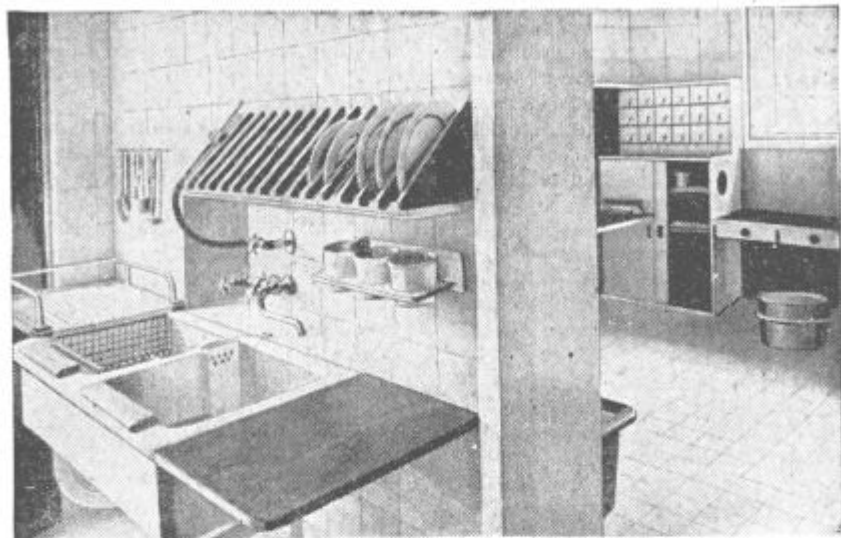
Normalizirane steklenice za mleko, ki naj nadomestijo vse drugo posodje za mleko

Oprema moderne kuhinje: omara z najpotrebnejšimi kuhinjskimi stroji na električni pogon

lovanje med gospodinja in arhitektom pa bi lahko bilo še tesnejše, čeprav je že mnogo reči, ki so našle svoje mesto v novodobnem domu in ki vedno iznova

vzgibavajo žensko srce. Pomivanje posodja ni več tako strašno, odkar so izumili mehanične pomivalne naprave in odkar je topla voda ves dan na razpo-

Priprava za avtomatično pomivanje posode

Moderna jedilna shramba ne sme biti brez hladilnice

lago. Tudi potrata moči, ki jo je poprej zahtevalo dviganje in prenašanje polnega vedra z izlivki, ni več potrebna, ker so moderni izlivki nizki. Vsak kotiček v hiši se da izkoristiti za stenske omare in med kuhinjo in jedilnico vzdani buffet, ki se odpira na eni strani proti kuhinji, na drugi strani proti jedilnici, predstavlja nekakšno zvezo obeh prostorov, ki prihrani mnogo korakov in tudi mnogo dela.

Kolikšna nerodnost je bila včasih v pogledu kuhinjskih priprav. Vse gospodinje potratijo mnogo časa in moči pri tisoč nepotrebnih opravkih samo zato, da ohranijo čisto, kar je že zaradi svoje konstrukcije lahko samo umazano. Semkaj spadajo predmeti, ki nimajo z vsakdanjim delom v kuhinji nobenega posla. Ukvarjajo se s predmeti, ki so že po obliki in snovi skrajno nepripravi v svoj namen. Pomislimo samo na ponvice z dolgimi ročaji, ki so predolgi in pretežki, da bi mogla posoda stati v ravnotežju, dalje na posode za kuhanje krompirja, v katerih se voda posuši, preden je krompir skuhan, na gumbe, ki rjavijo, na ključke za odpiranje konzerv, ki se krivijo, na lijake, ki pocejajo, na vrče, ki radi puščajo itd.

Vrhu tega so še vsi ti predmeti tako raznovrstnih oblik, da človeka, različni po obliki, naravnost zmedejo. Ako se pokvari kos garniture, je na moč težko dokupiti podobnega in tako se kopicijo v kletih in na podstrešjih ničvredne kuhinjske priprave, steklenice za vkuhanje in pribor, h katerim ni bilo mogoče najti nadomestnih delov. Zato so začeli te predmete po zgledih mnogih industrij normalizirati. Nemška kuhinjska industrija je n. pr. stotine različnih vrst posode za vkuhanje skrčila na štiri velikosti. Tri oblike steklenic za mleko bodo zamenjale dosedanjih šestdeset vrst itd. Za šivalne stroje bodo na razpolago v bodoče samo tri vrste privijačev za vijake in z normaliziranimi šivankami tudi ne bo več večnih preglavic, ali se bodo pritegale v stroj, ali ne. Tudi obročke na štedilnikih so se poenotile, da se tesno vležejo v katerokoli ploščo na ognjišču. Enako tudi lonci in pokrivače, ki so točno odmerjeni drug po drugem.

Ne gre pa samo za to, da ti predmeti odgovarjajo svoji svrhi, treba je zahtevati še več. Treba je najti posebno prikladne oblike in velikosti in izdelovati samo take tipe. Tako se bomo izognili veliki neurejenosti v izbiri in za pokvarjene predmete bo mogoče dobiti vselej in

povsod nadomestne dele. Marsikdo bo seveda ogorčen zaradi uničenja »individualnosti«. Tistim bodi povedano, da ne gre v tem primeru za nobeno stvariteljsko svojevrstnost, ampak že zgolj za odstranitev nepotrebnih svojevrstnosti, ki sta jih rodila konkurenca in nadprodukcija. Ali je kdo izgubil individualnost odkar kupujemo čevlje, ovratnike in nogavice po številkah? Tudi ni bila uničena nobena kulturna dobrina s tem, da izdelujejo enotne privojke za vse žarnice. Naše življenje z normalizacijo ne izgubi ničesar. Stvariteljski moči ostane še vedno dovolj široko polje za udejstvovanje v smeri večje udobnosti. To pa je baš tisto, proti čemer se menda večina bori. Čemu bi delali preprosto, ko se da isto doseči s kompliciranimi sredstvi.

Tukaj imajo naše gospodinje priliko dokazati, da so vredne odgovornosti, ki sloni na njih kot glavnih kupovalkah. Šele če se bodo priučile pri nakupovanju zahtevati normirano blago, če bodo odklanjale vse, z nepotrebnimi dekorativnimi priveski opremljene predmete, ki otežkočajo čiščenje — tedaj šele bo mogla industrija ugoditi njih željam in zahtevam, kar bo zelo pripomoglo k napredku v gospodinjstvu.

S tem pa še ni izčrpano vprašanje smotrenega oblikovanja gospodinjstva. Naj kratko omenimo še najvažnejši del: racionalizacijo delovnih metod, kjer vlada največje nesoglasje med porabo moči in doseženim učinkom. Kako često lahko slišimo, da je sedenje pri kuhinjskih opravilih nedovoljena udobnost, medtem ko je resnica baš nasprotna. Saj veleva življenje samo, da se človek pri vsakem delu vedno postavi tako, da prištedi kar največ moči. To upravičuje tudi uporabljanje kuhinjskih strojev, ki naj bi se ne odklanjali brez nadaljnega, češ, da so prekomplicirani. Praksa bo v večini primerov dokazala baš nasprotno.

Gospodinjstvo je nehalo biti zapostavljena Pepelka. Znanost in tehnika sta se zavzeli zanjo, da olajšata gospodinji življenje. Seveda bo treba še marsikaj storiti, dokler bo prav na vse strani. A že se odražajo konture bodočnosti, ko delo v kuhinji ne bo več uničevalo gospodinje, ampak ji bo še vedno puščalo dovolj časa, da se posveti mimo svojega domačega dela tudi družini kot vesela tovarišica. (Glej tudi »Novo gospodinjstvo prihaja« Žis, knjiga 7, str. 68.)

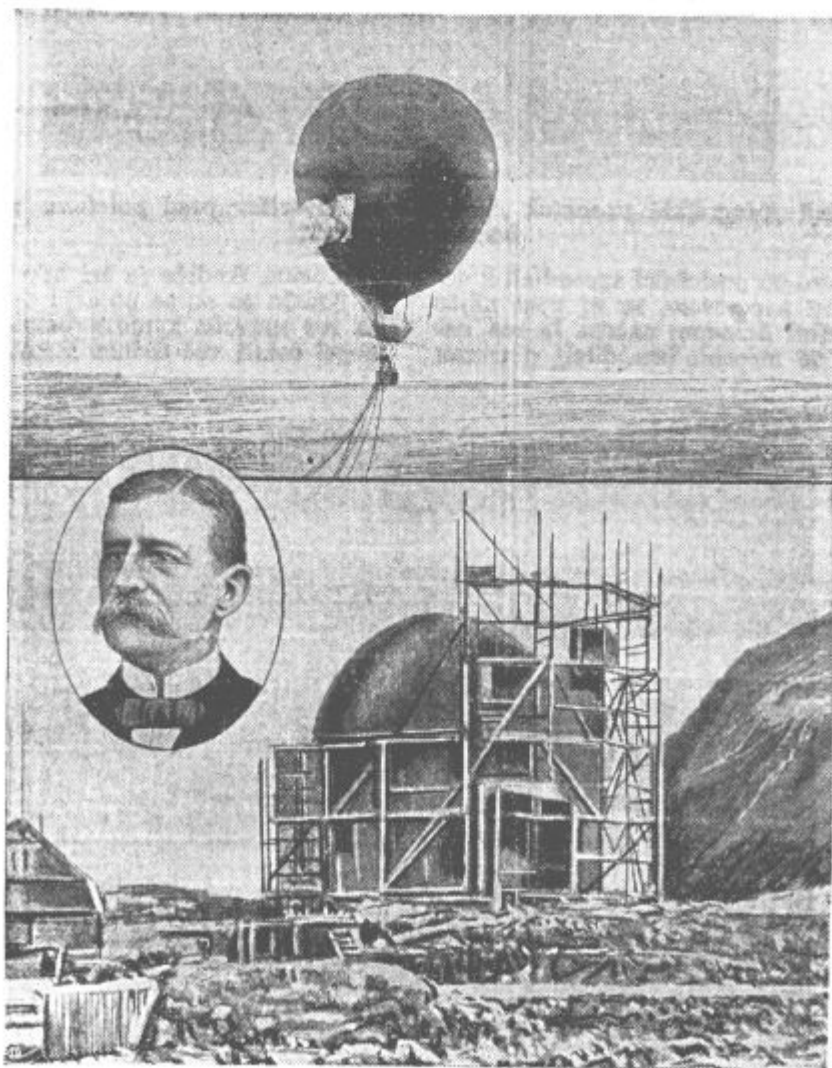
Andréejeva polarna tragedija

Ves svet je vzdrhtel ob vesti, da so po tri in tridesetih letih našli v polarnem ledu popolnoma dobro ohranjeno truplo nesrečnega pionirja polarnega zrakoplovstva, Šveda Salamona Andréeja in ostanke njegovih tovarišev, inženjerja Fränckla in fizika Strindberga. Vest je, naravno, najbolj pretresla skandinavske dežele, saj je bil Andrée šved-

ski rojak in predhodnik velikih nor-dijskih raziskovalcev, ki so šele po njegovi smrti postali slavni.

Andréejeva ekspedicija

Bilo je 13. februarja 1895 ko je v Kr. švedski akademiji znanosti v Stockholmu nastopil s predavanjem inženjer Salomon Andrée ter razložil načrt, da namerava v balonu preleteti severni tečaj. Ideja ni bila povsem nje-

Zgoraj balon »Oernen«, spodaj lopa za balon na Spitzbergu, v ovalu Andrée

gova. Izrekel jo je bil nekaj poprej sloviti raziskovalec Nordenskjöld, ki je tedaj priporočal smer od Spitzbergov čez severni tečaj. V diskusiji, ki je sledila Andréjevemu predavanju

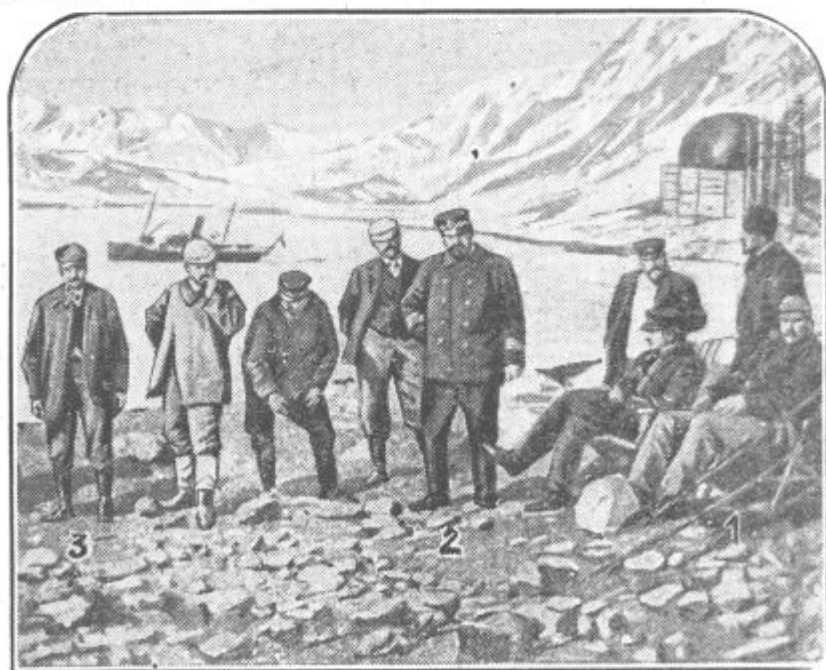
Alfred Nobel, švedski kralj, finančnik Oskar Dickson in — švedsko ljudstvo. Zbrali so 130.000 švedskih kron in zagurali Andréjeju gmotno podporo za izvedbo poleta.

Zadnji fotografski posnetek Andréjeja in tovarišev pred poletom: pregled balonovega oboda

in katero so poslušalci spremljali z velikansko napetostjo, se ni upal nihče ugovarjati drznemu načrtu. In res, našli so se mecenji: iznajditelj dinamita

Salomon Andréé je šel takoj na delo. Kmalu pa so se pojavili dvomi, ali bo res mogoče zgraditi balon, ki bo mogel ostati več tednov v zraku. Prvi

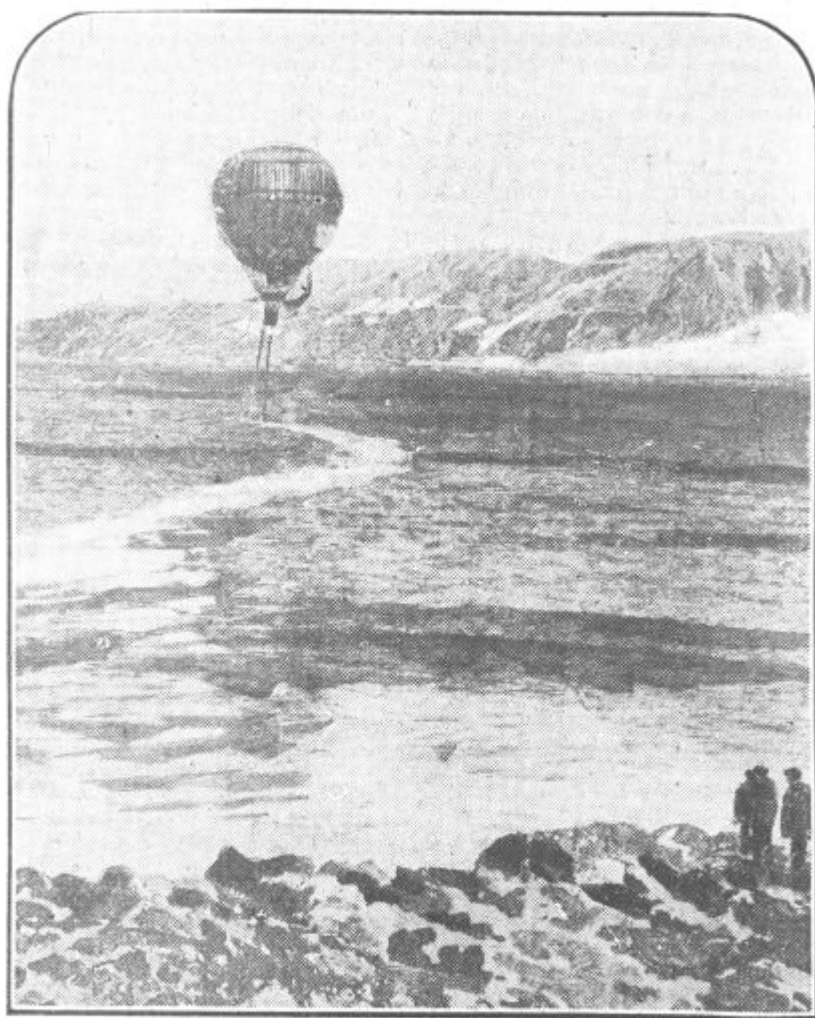

Člani Andréjeve ekspedicije na Spitzbergih: 1. Andréé, 2. Fraenkel, 3. Strindberg

start se je vršil 1896. Čeprav se ni obnesel popolnoma, je vendar pokazal, da poskusi, na kakršnega se pripravlja Andrée, niso nemogoči. Andrée je napolnil svoj balon z žveplovodikom, ki so ga bili napravili na licu mesta. Dela za napravo plina je vodil Lachambre. Zaradi natančnejše kontrole balona so

ta lahkomišelnost mu je prinesla nesrečo.

Toda šele 1897 je dozorela Andréejeva ideja v dejanje. Javnost jo je tem bolj pozdravljala, ker jo je celo Nansen, ki se je bil pravkar vrnil s svojega tveganega pohoda iz polarnih krajev, priporočil ter izjavil, da smatra pod-

Odlet s severnega rtiča na Danskem otoku 11. julija 1897

pokrivali veliko kroglo z nekakšno čepico, ki so jo hoteli balonu obleči tudi pred vožnjo, da bi s tem preprečili tvorbo ledenih kristalov na obodu. Tako vidimo, da je Andrée modro računjal z vsemi možnostmi nesreče, ki lahko zadene balon na poletu. Trideset let po njegovem nestanku je general Nobile pozabil baš na to možnost, in

jetje za mogoče, tudi če ne bi pihali ugodni vetrovi. Eden pa je bil, ki ni hotel Andréeju nikakor odpustiti velike predrznosti: pisatelj Björnsterne Björnson. Ljuto je napadal Andréeja, češ da se podaja v pustolovščino, ki zavisi zgolj od slepe sreče. Pisal je doslovno: »Takšni so Švedsi! Samo kratek rok nas še loči od vodljivega zra-

koplova, ki bo padel človeštvu v naročje kakor zrel sad. Andréé pa ne more počakati tega časa, hoče se pre nagliti in prehiteti dogodke.»

Andréé je moral vse to trpeti, požirati očitke — pa tiskati zobe in se pripravljati na odhod navzlic temu, da so tudi samega navdajali dvomi in pomisleki. Toda 130.000 kron je bila strašna moralična obveznost! Sklenil je, da se dvigne v zrak 1. julija 1897. Vreme pa je nagajalo in ga je zadržalo do nedelje 11. julija. Popoldne ob pol tretji uri se je balon dvignil v zrak. Slovo je bilo — tako pripovedujejo živi očitvidci — pretresljivo. Trije močje so stali v gondoli: Andréé, Fränkel in Strindberg. Zadnje povelje se je glasilo: »Izpusťite vrvi! Pozdravite Švedsko!« in »Oernen« (Orel) — tako je bilo ime balonu — se je dvignil v solnčne višave, zaplul proti severu, postajal manjši in manjši dokler ni slednjič izginil v sinjem etru.

In vendar je imel Andréé že pri dviganju smolo. V prvem času se je dvignil balon 200 m visoko, potem ga je potisnilo navzdol, tik do morske gladine. Andréé in tovariši so morali naglo metati vreče s peskom v vodo, da je postal balon zopet lažji in se je zopet dvignil.

Poročil skoro ni bilo. Kljub temu, da je vzel Andréé s seboj več golobov-pismoň, je priletel samo eden s sporočilom, da je balon 46 ur po vzletu v zraku in da je na krovu vse zdravo. Poročilo, ki je bilo namenjeno stockholmskemu listu »Aftonbladet«, je bilo v šifrah, in se je glasilo: »13. julija ob 12.30 82 stopinj severne širine, 15.5 vzhodne dolžine. Dobra vožnja v vzhodnem pravcu 10 stopinj južno. Vsi zdravi. Po golobu. Andréé.« Pozneje se je našla še posoda iz plutovine, ki so jo vrgli v morje 11. julija z višine 600 m.

Po teh vesteh ni bilo nobenega glasu več. Andréé pa je upal, da bo po 115 urah vožnje dosegel sibirsko obalo. Kam je prišel, kaj se je zgodilo z njim in s tovarišema — tega ni mogel do zadnjega povedati nihče.

Bajke in legende

Pač. Širili so se vsakovrstni fantastični glasovi. Že konec septembra 1897 se je raznesla vest, da je kapetan neke ribolovske ladje naletel na riav predmet, ki so ga smatrali za kos balonovega oboda. Zdaj so začeli iskati

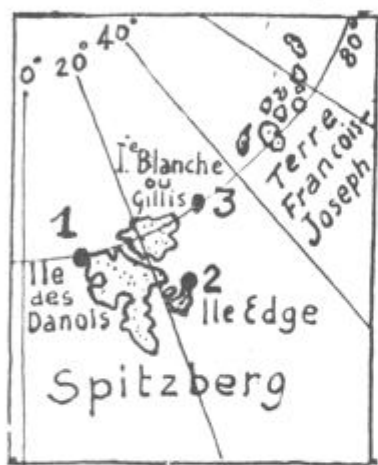
Andrééja — seveda brez uspeha. Menili so, da se je ekspedicija ponesrečila kje v Nansenovi (Franc Jožefovi) deželi ali na Spitzbergih, kamor bi ga bil utegnil zanesti veter. Rešilne odprave pa so se zaman trudile, da bi našle na kakšen pozitiven dokaz, kako se je končala pot »Orla«. Poslali so Wellmanna z ekspedicijo v deželo Franca Jožefa, Nathorsta na Vzhodni Grönland, Pearyja v Smythov Sund in Stadlinga v Sibirijo. Whitejevega (Gillisovega) Belega otoka pa se ni doteknila nobena ekspedicija. Zato pa so se širile neverjetne govorice o Andrééjevih usodi po vsem svetu. Morjeplovci so baje videli balon nad Belim morjem, kako so ga premetavali valovi. Drugi so zopet slišali strele iz puške na plavajoči ledeni plošči v bližini Grönlanda. Da, celo na otoku Sahalinu so trdili, da so videli ondodni kaznenci pluti nekakšen balon kot majceno črno točko na nebu. Andrééjeva vožnja je postala mitos, ki se je ze napol obrabil in so ga pozabili, kar se 1908 pojavil govorica, da je naletel kapetan Chalker ameriške ladje »Pelops« v severnem delu Labradorja blizu rta Mugforda na preprost križ z imenom Andréé. Pod križem je baje počivalo truplo, pod njim pa je bilo vse polno papirjev... Ta vest se je silno naglo in določno širila po svetu. Pozneje se je izkazalo, da je bil Andréé, ki je počival pod tem križem druga oseba, nekakšen mornar. V dvom, da bi bil mrlič raziskovalec Andréé, je spravljala poznavalce »Orla« in njegove usode zavest, da je poslal Andréé poročilo z 82. stopnje severne širine in s 15. stopnje zapadne dolžine, dočim je bil grob pomorščaka Andrééja najden na 58 stopnji širine in na 62. stopnji dolžine.

L. 1910. se je pojavila verjetnejša vest, ki pa spada, kakor se je pozneje ugotovilo, v kraljestvo domišljije. Misijonarji, ki so prišli med Eskime, so pripovedovali, da se je nekoč spustila z neba »bela hiša«. Padla je z oblakov na zemljo. Iz hiše so stopili trije možje, oblečeni v kožuhe. Eskimi domnevajo, da prebivajo v nebesih zli duhovi. Možje so imeli v rokah strašno orožje, s katerim so streljali na severne jelene. Pok, ki je prihajal iz cevi, je bil sličen gromu. Zato so Eskimi »bele hudiče« ubili, kar je še bolj potrjevalo najdba, ki je prišla iz severnih krajev, kjer žive Eskimi: kosi plat-

na, ki je baje izviral od »Oernena«. Šele zdaj, po tri in tridesetih letih je ta zagonetka rešena in legendi je za vselej napravljen konec.

Cez tri in trideset let

Letos je v polarnih deželah izredno toplo poletno vreme. Taka redka priložnost je kakor nalašč za ekspedicije, ki se v tem času odpravljajo na daleki sever iskat bodisi ribjega plena, bodisi pogrešanih ljudi, ki se niso vrnili iz krajev večnega ledu. V drugi polovici letošnjega julija je bila v bližini Belega otoka (Gillislanda), ki ga je že 1898 prehodil in raziskal Šved Nat-

1. Odlet balona z Danskega otoka.
2. Boja najdena v septembru 1899.
3. Beli otok, kjer so našli Andréeya in njegova tovariša.

horst, lovska ekspedicija. Imela je smolo in je odpotovala naprej praznih rok.

Takoj za njo je prišla ladja »Bratvaag« pod vodstvom inženjerja Gunnarja Horna, ki mu je šele 35 let. Ekspedicija, ki se je namenila raziskovat ledeno morje, se je 6. avgusta izkrcala na otoku Hvidöen. Poleg inž. Horna sta šla na kopno še Adolf Sörensens in botanik Olaf Hansen. Kakih 150 m od obale je opazil inž. Horn okostnjak belega medveda in ostanke sani. Ker se na otoku večkrat ustavljajo ribiči in lovci na tjulenje, je menil Horn v prvem času, da so znabitni oni ostavili te predmete. Tudi najdbo medvedovega okostja si je razlagal na ta način, da so žival ubili zaradi mesa in kožuha.

Ko pa je napravil Horn nekaj korakov naprej, je opazil v bližini velike skale priprave za kuhanje, ki so mu pokazale sled do človeškega trupla v ledu. Urno je hitel kopati, da vidi obraz. In tedaj je spoznal, da ima pred seboj izginolega Andréeya. Truplo je bilo izredno dobro ohranjeno. Mrlič je imel na sebi še vso obleko, edino čevlji so bili pomanjkljivi. Horn je nemudoma preiskal mrličevo obleko in našel v notranjem žepu suknjiča dve beležnici, ki sta bili primrzjeni skupaj. Na naslovni strani se je dalo čitati samo to: »Andréeya polarna ekspedicija 1897.« Na strani zadnjega lista pa je stalo: »18. julija 1897: 83 stopinj severno, 32 stopinj vzhodno.«

Hornovo srce je drhtelo: nobenega dvoma ni imel več o tem, da je našel toliko iskanega Andréeya, ki je postal v tri in tridesetih letih legendarna oseba. Iskal je dalje, in glej! Našel je čoln in še ene sani, harpuno, kuhalnik za špirit, tri puške, naboje in dva zaboja priprav za raziskovanje severnih krajev.

Kmalu potem je našel inž. Horn s tovarišema pod kupom kamenja še eno truplo, očitno truplo enega njegovih nesrečnih spremljevalcev. Truplo je bilo v takšnem stanju, da ga niso mogli takoj agnoscirati. Naknadno prihaja pojasnilo, da je drugi mrlič, Nils Strindberg, nečak pisatelja Avgusta Strindberga.

Očitno je, da je Andrée preživel oba svoja tovariša ter umrl zadnji med njimi. To izhaja iz dejstva, da je bil drugi mrlič pokopan v kamenitem grobu. Nedaleč tega kraja so se našle še druge kosti človeka. Najbrže gre za ostanke tretjega člana odprave, Frančka.

Kaj pa balon?

O balonu ni duha ne sluha. Tudi kar se tiče hrane, velja povedati, da se ni našel najmanjši ostanek. Ker ni nobene sledi o balonu, a so se našle blizu mrliča sani s čolnom, prevladuje mnenje, da je moral Andrée pristati na nekem drugem mestu ter se je morabititi s čolnom peljal dalje, da bi prišel do ljudi. Na tej poti ga je doletela usoda smrti.

Člani Hornove odprave so ostali na Belem otoku dva dneva, posadka ladje »Bratvaaga« je postavila piramido iz kamenja, kamor je inž. Horn položil pergament o najdbi. Obe najdeni

trupli z najdenimi kostmi tretje človeške žrtve so prenesli mornarji na krov ladje »Bratvaag«, ki je takoj odplula. Pričakujejo, da pristane v Tromsøu v začetku septembra.

Inž. Horn, ki je našel Andréjevo truplo

Vest o najdbi Andréjeve ekspedicije je prinesel med ljudi kapetan Gustav Jensen, poveljnik broda »Terningen«, ki je stvar izvedel naravnost od Horna. Horn je izrazil dvom, da bi bil padel balon na kopno tam, kjer so se našli mrliči in druge priče ponesrečene odprave. Obuvalo obeh mrličev pa je bilo v takšnem stanju, da je verjetno, da so imeli nesrečniki, preden so umrli, za seboj dolgo pot. Horn domneva: koder se je dalo, so hodili peš, kjer so pa zadeli na morje, so se prevažali s čolnom. Podoba je, da so se preživljali z lovom na medvede in ribe.

Priprave na Švedskem

Stockholm se pripravlja, da kar mogoče svečano sprejme ostanke polarnih junakov, ki so umrli tako heroične smrti za znanost in slavo domovine. Poslali so ladji »Bratvaag« naproti torpedovko, ki bo sprejela na krov

truplo Andréjeja in kosti tovarišev ter jih prepeljala v domovino. Trupli Andréjeja in Strindberga bodo že med prevozom balzamirali.

Najzanimivejši dokument Andréjeve ekspedicije je nedvomno dnevnik, ki bo razkril ali vsaj pojasnil usodo pogumnih raziskovalcev. Po vsej priliki bo dnevnik izročen Švedskemu geografskemu društvu, dasi ponujajo Američani zanj velikanske vsote. Na Švedskem se govori trenutno samo o tem, če je nastopila katastrofa balona pred preletom ali po preletu severnega tečaja. Če je dnevnik pisan z navadnim svinčnikom ali s črnilom, bo mogoče vse prečitati s pomočjo kemikalij. Edinole v primeru, če se je Andréje posluževal tintnega svinčnika, je malo upanja, da bi se mogla pisava razbrati. Treba pa bo vsekakor počakati, da prispe inž. Horn v Stockholm.

Fraenkel

Nekaj prič Andréjevega poleta v smrt je še živih. Med njimi je tudi znani kapetan Sverdrup, ki je izjavil, da preti uničenje mrliču v polarnih krajih le tedaj, če najdejo truplo umrlega polarne lisice takoj po smrti. Če pa truplo zamrzne, se ohrani za vedno. Podoba je, da se je slednje zgodilo z Andréjem.

V zvezi s tem se načenja vprašanje, če se bo dalo najti tudi trupli ponesrečenega Malmgreena in Amundsona? Francoski profesor J. B. Charcot sodi, da pomeni 33 let v polarnem ledu

razmeroma kratko dobo, ker se je zgošdilo, da je ležalo truplo raziskovalca Barenša v ledu celih 300 let. Charcot izraža domnevo, da se bosta na podoban način kakor zdaj Andréjevo

truplo ob svojem času našli tudi trupli Amundsenja in Malmgreena, poslednjega seveda v primeru, če je res umrl v ledenem grobu.

Pantelejmon Romanov

Sobolji ovratnik

Pisec te novele, živeč v Rusiji, ima v dobrem celo vrsto pomembnih del. Od epopeje z naslovom »Sveta Rusija« so izšli trije zvezki, četrti izlde v kratkem. Ako so po njegovi izjavi prvi trije »snopiči« nagrobni preteklosti, bodo naslednji brez dvoma nagrobni spomenik današnjosti. Romanov očrtava nekaj bistvenih, stoletnih potez ruske duše: njeno šibkost, njeno neskladnost, njeno krutost. Ali kaže jo bogato poezije in usmiljenja. To so po njegovem skupne poteze kmetov kakor gospode, ženskih kakor moških, nepismenih kakor izobraženih. Nihče ne pozna bolje od njega mužikove duše in njegovih običajev. Sam izhaja iz ljudstva: sin seljaka v Tulski guberniji je tukaj prebil svoje detinstvo. Oral je, sejal, pasel živino. Njegov živahni dialog nam čara pred oči slike presenetljivih barv in resnice. Prikazati nam umeje vse odmeve današnjega režima v kmečki duši: n. pr. mračne nagone, ki jih vzbuja poziv na ropanje, pa tudi tisto neprikladno nasprotje t. zv. organizacij, ki danes na selu poraja zgolj nered in zbrko. Povrhu pa ima pisatelj smisla za smešnost, ki se neusmiljeno družil s turobno istinitostjo naše dobe.

★

Žena poštnega blagajnika je pila čaj s staro kovačico, ko se je nenadoma pojavila popova soproga: neki zavoj je imela oddati.

Povabita jo, naj prisede.

»Bog oča nebeški,« je kliknila iščoč mesta, kamor bi dela svoj klobuk, »pravkar sem videla hišo vašega vlastelina! V kakšnem položaju! Vse šipe potolčene, streha vdrtla!«

»To nas je pripravilo v bolezen«, je odgovorila blagajnikova.

Opiraje se na hrbet pri stolu, je stoji čakala, kdaj se bo vasovalka blagovolila uvesti. Stara kovačevka se je bila namenila proti durim; čakala je z rokami, prekrižanimi pod páhavko. Na gospodinjino vabilo je sedla na prejšnje mesto. Odgrnivši páhavko je mežikaje polahko srebala svoj čaj iz čaše.

»Kdo pa bi bil mogel slutiti, da bo mužik ravnal takisto?« je povzela po-

povka, potegnivši predse skledico z vkuhanim sadjem. »Kdo je kriv, ako ne naše razumništvo? Ljudje brez vere in postave, veseli, če morejo podariti, kar ni njihovo. Seve, lahko je razpolagati z ljudskim imetjem! Ah, da ste videli, mamka, kaj se je godilo prve dni: ta je odnesel lepo orehovo mizo, drugi nihhalno uro iz bronu, tretji se je prtil s klavirjem.«

»In kdo je podedoval vse to?« ji je segla posetnica v besedo.

»Oh, malopridneži, ki nimajo pojma o tem.«

»To je pri vsem najgrše! Žimničar je menda postavil klavir v vežo! Prevelik je bil za izbo. In kokoši so hodile vanj jajca nest.«

»Kakopak!«

»Ropanje še ni bilo pri kraju, pa so prekupci trumoma drli iz mesta; vse so pokupili.«

»Kako se more človek upati, da kupuje te ukradene stvari, da si pomaga z ljudsko nesrečo?« je prekinila kovačica.

»Oči so jim kar štrlele iz glave! Nič drugega jim ni bilo v mislih. Trideset rubljev so jim ponujali za klavir! Nekateri ljudje tukaj so si hiteli nabaviti neke malenkosti: ne boš kaše pihal. Vse je bilo izginito, ko bi mignil. Moj Ivan Platonič je srečal stolarja, ki je nesel orehovo mizo proč. »Prodaj jo meni«, mu je rekel. Ampak stolar je bil že prepustil mizo za deset rubljev.

»Ti pa pojdi sam po kako drugo«, je dodal.

»Gola resnica! Vendar tem kradljivcem ni nikakor mogoče priti do živega! Ubili bi vas bili«, je povzela popadija. »Pravi razbojniki!«

»Vam pa niso nič dali?«

»Oh, kaj pa mislite, mamica?« je vzdignila blagajnikova roke kvišku. Nato pa po kratkem premolku zamolklo:

»Samo tole omarico, ki jo je Ivan izmoledeval! ... in pa tale naslanjač, ki ga je mizar prinesel malo pozneje ... Jaz

sem botra vsem njegovim otrokom. Kuhinjske posode, malo srebrnine, nekaj obleke. Ampak to nam je dal stari graščak shraniti.«

»Kje pa je on?« je vprašala popadija, primaknivši svoj stol k svoji sobesednici. Potem pa malo tiše: »Stanjuje v mestu?«

»Gotovo pride po te stvari?«

»Sam Bog ve.«

»Nemara pojde iz dežele, kdove«, je mrmrala kovačica. »Enkrat nam je res pisal, češ, naj bi mu nazaj prinesli njegove reči. Pa se bojim, da bi nam jih spotoma ukradli.«

»Bog vas obvaruj«, je vzkliknila popadija in zakrtila z rokami.

»V ječo nas bi spravil!«

»Potem pa, tudi konj nimamo.«

»Kdo pa ima konje dandanes? Sicer pa, veste, nič mu ne more manjkati.«

»To sva si že mislila, moj mož in jaz. Gotovo je hitro poskril, kar mu je ostalo.«

»Seve, dosti je imel blaga! Ah, ko bi bili ljudje to vedeli! Pa kaj se hoče, na vse človek ne utegne misliti. Prvi dan se je vse prodajalo za slešo ceno. In kako krasne reči: zrcala, kožuhovina! Sobolji ovratnik, ki je stal pet tisoč rubljev: šel je za pet rubljev!«

»Kaj deste?« je zaklicala mamica razburjeno.

Blagajnikova je vzkliknila, čez trenutek pa:

»Sram me je samo misliti na to. Imeli smo ga skoro v svojih rokah. Moj mož ga je gledal. Oni so ga imeli«, je pomignila z glavo proti stari kovačici.

»Seveda, mi smo ga imeli. Jaz pa, stara neumnica, nisem niti za minuto pomislila, da bi vam utegnil biti povšeči! Vaš mož je bil komaj odšel, pa vam pride prekupec. In kupil je vse povprek. Ah, kako mi je bilo nerodno, ko sem zvedela, da ste si ga želeli!«

»Ah, največji bedak ne bi bil ravnal drugače ko moj Ivan Platonič! Glejte domov pride in me vpraša, če bi kazalo to kupiti!«

»Samo iz rok naj bi mi ga bil vzeli!« je povzela starka. »Še sedaj sem vsa zmedena zaradi vas.«

Zopet le spustila svojo pahavko, kot da ji je nenadoma vroče.

»O kajpada! sijajna kožuhovina, prilika, da še nikoli take. Sto in sto let, preden naletite spet na kaj podobnega. In kar nekako slutila sem to. Kdaj sem že dopovedovala generalu: dajte mi no

spraviti svoj ovratnik, skrila vam ga bom. Pa se ni odločil!«

»Iz lakomnosti seveda«, je rekla popovka. »Vsak svoje brani in hrani dokler se da!«

Vse tri ženske so umolknile. Spomin na tako bližnjo preteklost jih je dušil.

»Kadar pomislim na vse te lepe zamujene prilike, mi hoče srce počiti! Ah, da sem imela spretnejšega moža, koliko stvari bi bili lahko dobili!«

»Samo roko je bilo iztegniti«, je pripomnila stara kovačica.

Blagajnikova je porinila od sebe sladkornico.

»No, veste, naši mužiki so bili boljši. Vsak si je mogel prilastiti, kar mu je bilo pogodu, med ropanjem. Vzemi, kar hočeš! Iskat so prišli celo mojega moža, popa Petra, takrat, ko so se delile deske od hiše.«

»Za Boga!« je jeknila blagajnikova, »to so res pošteni ljudje!«

»Ampak naši niso divje zveri«, je zardila kovačica in potegnila k sebi skledico z vkuhanim ovočjem.

»Sveta resnica, pritoževati se nam ni bilo«, je rekla popovka. »Ko so vse opletili, so izjavili, da sme vsakdo vzeti, kar želi. Vse to je bilo last naroda, in vsi so imeli pravico do tega! Bodite brez skrbi, kdor je bil uren, si je nagraabil blaga, da je kaj... Mi smo dobili samo tri predalčnike, srebrn samovar in nekaj drobnjave.«

»Da, ampak vaš mož je kaj vreden! Ako ga primerjam s svojim Ivanom Platoničem! Pravi tunec, uh... kazen božja! In kadar se domislim soboljega ovratnika!«

Glas ji je zastal. Okrenila se je. Stara kovačica je povescila oči, kakor storiš pred osebo, ki ti pokaže težavo celega življenja. Toliko, da je mogla še pridržavati solze.

»Ah, pri nas bi bil človek kot Ivan Platonič prišel do svojega deleža: mogoče ne do tolikšnega kot nekateri drugi, pa vendar! Deske: pošteno so si jih razdelili. Še moj mož je dobil tiste, ki so preostale. Res, to so bili pravi poštejnaki!«

»To je resnica! Ampak, veste, predalčnike smo bili spravili v kraj pred plenitvijo. Kar nekam zdelo se nam je, kako se bo stvar končala.

»Pa se ne bojite, da vam spet nazaj vzamejo?« je dejala gospodinja.

»Mi nismo plemiči.« je rekla popovka nenadno hladna in daljna. »Če smo odnesli to pohištvo, smo ga za svojo uporabo! Potrebovali smo ga!«

Vstala je in z očmi iskala ikone.

»Ne, hvala, čas je iti«, je naglo odgovorila blagajnikovki, ki jo je povabila, naj še malčko ostane.

»Ampak, mamica«, se je odzvala ta, kakor da se je spomnila neke podrobnosti, na katero je bila pozabila, »ma: ne pravite, da imate tri predalčnike?«

»Samo dva imamo še. Tretjega smo prodali!«

»Morebiti bi nam hoteli prepustiti enega, od teh dveh?«

»No, bom že videla!«

In ko je mamica odšla, je blagajnikova žena pričela pospravljati posodo, ne meneč se za svojo poslednjo vasovalko, za staro kovačico, ki bi bila nemara še hotela popiti čašico čaja.

»Za drugo ni prišla, kakor da bi me v srce zbodla! In kadar pomislim na ta sobolji ovratnik...« (K)

Poljski „koridor“

Stalna politična napetost med Poljsko in Nemčijo je zadnje čase potisnila v ospredje vprašanje poljsko-nemške razmejitve, kakor jo je določila versailleska mirovna pogodba. Nemci vse silneje zahtevajo revizije te pogodbe v nadi, da bi jim revizija dala še več poljskega jezikovnega ozemlja nego so si ga bili obdržali na temelju prvotne pogodbe. Ozek pas zemlje, ki tvori zvezo ogromnega poljskega zaledja z najbližjim Baltskim morjem, teče popolnoma po poljskem narodnem ozemlju. Poljaki so samo ob dolnjem teku Visle južno Gdanska dobili nekaj ponemčenega ozemlja, nasprotno pa se njih državna meja skoro nikjer ne vjema z narodnostno mejo; v Zgornji Šleziji je ostal lep del poljske zemlje pod Nemci, v Vzhodni Prusiji so ostali poljski Mazuri in celo tk. zv. koridor ne obsega vsega kašubskega ozemlja ter je na nemški strani ostalo razmeroma lepo število Kašubov.

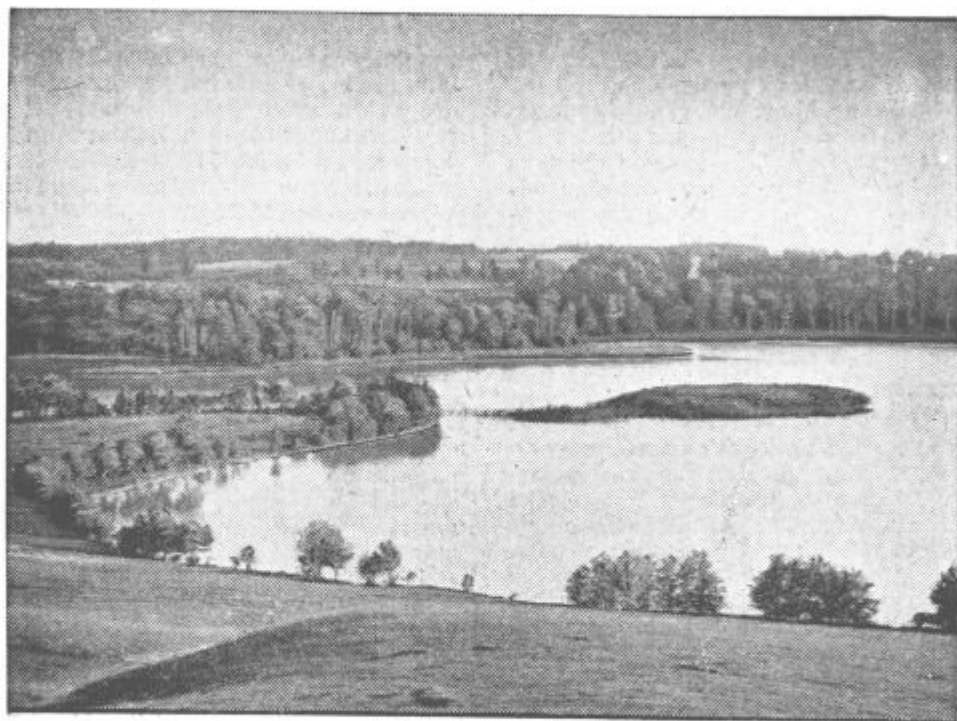
Dasi temelji versailleski mir na narodnostnem pravu, vendar tožijo Nemci, da jim je krivičen, ker jim je vzel nekaj slovanskih pokrajin, ki so bile na tem, da se za večno vtopijo v nemškem morju. Poljaki se nasproti temu velikim zahtevam sklicujejo na narodnostno in zgodovinsko pravo, po

udarjajoč, da je zadnja razmejitev vsaj v zelo neznatni meri popravila tisočletno krivico in nasilje, ki jo je nemški narod prizadejal svojim vzhodnim slovanskim sosedom. Omenjeni koridor gre preko pruske pokrajine Pomorja, ki ga Nemci imenujejo s svojo skovanko Pommern. Prusko Pomorje se je pred versailleskim mirom razprostiralo vzdolž obale Baltskega morja na obeh straneh dolnje Odre od mesta Stralsunda in otoka Rujane pa do Gdanskega zaliva. Zahodno mejo pruskega Pomorja sta tvorili nemški vojvodini Meklenburški, južna meja je tekla ob pokrajini Braniborski, vzhodna in del južne pa ob pokrajinski meji Zapadne Prusije. Nemška uprava je delila deželo na tri dele: Prednje Pomorje, na levem bregu Odre, zadnje Pomorje vzhodno Odre ter Malo Pomorje (nem. Pommerellen), ležeče južnovzhodno zadnjega Pomorja. Prva dva dela sta ostala v celoti pri Nemčiji, razen 10 štirijaških kilometrov na severovzhodnem koncu zadnjega Pomorja, ki jih je Nemčija odstopila Poljski 1920. Malo Pomorje pa je prišlo po velikem delu pod Poljsko: Nemčiji je od te pokrajine ostala približno tretjina.

Današnje prusko Pomorje meri 30 tisoč štirijaških km in ima 1.900.000

prebivalcev, ki so razen nekoliko kašubskih občin vzdolž poljske meje vsi Nemci. Danes je dežela tedaj popolnoma ponemčena, vendar je nje davna zgodovina popolnoma slovanska in o slovanstvu prvotnih prebivalcev še sedaj razločno govore krajevna imena, ki so po pretežni večini slovanskega izvora, tako n. pr. Jassenitz, Stepenitz, Krakov, Stolp, Pollnitz, Janikow in sto in sto drugih. Deželo so v 5. stoletju zasedli Slovani, ki so se zavo-

združila v mogočno kneževino, ki je obsegala ozemlje med Vislo in Odro. Kmalu pa se je kneževina razdelila na dva dela. Zahodni del z glavnim mestom Štetinom je zavzela nova kneževina Slavija, vzhodni del z glavnim mestom Gdanskim pa je ostal kneževini Pomorjanski. V današnjem nemškem mestu Štetinu je stoloval Vratislav I., knez kneževine Slavije, ki mu je bilo podložno ozemlje na zapad do reke Peene, na vzhod pa do Perzante,

Aryško jezero, eno iz skupine Mazurskih jezer

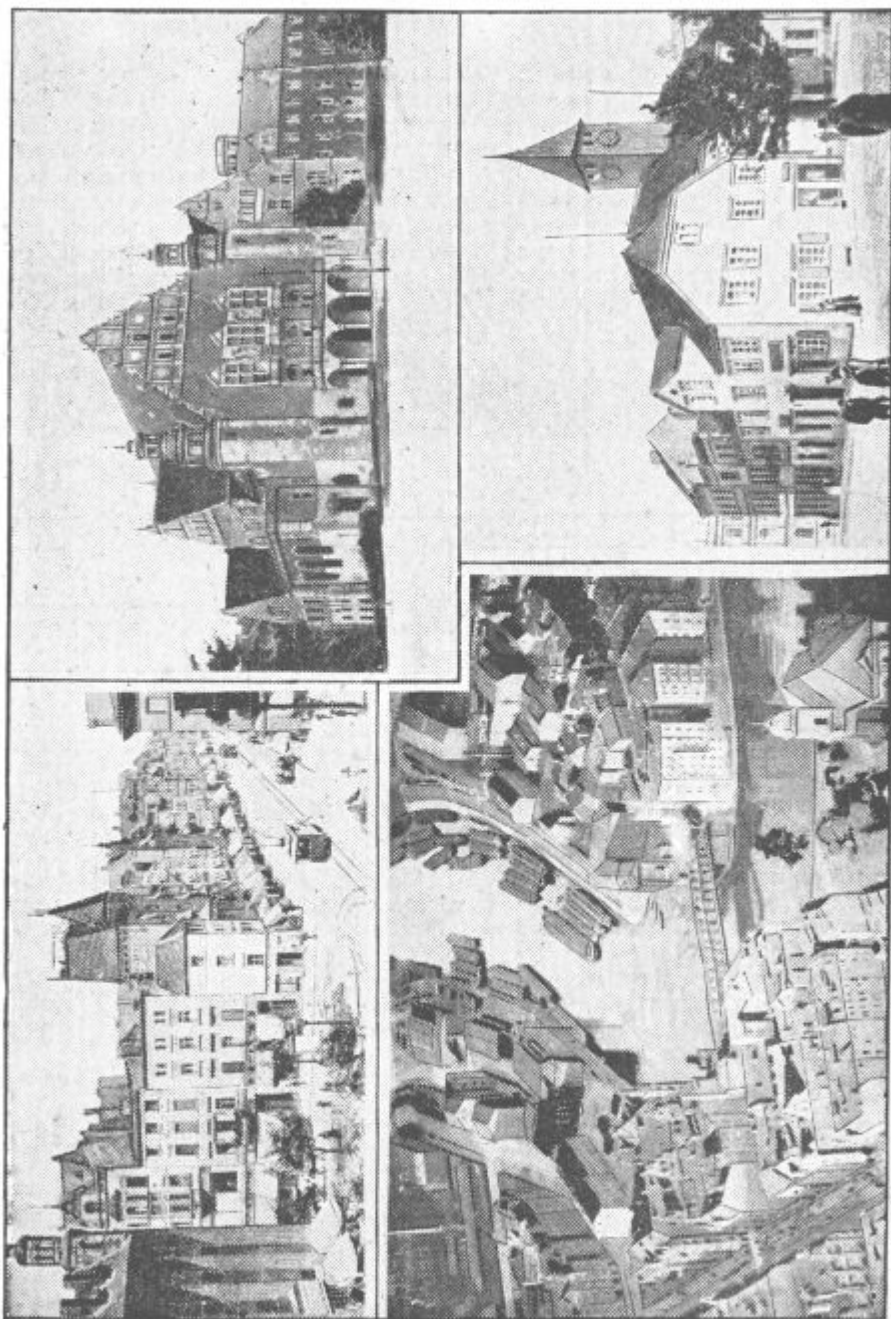
Ijo svojih stanovališč ob morju nazivali Pomorjani. Že v zgodnjem srednjem veku so imela ta slovanska plemena svoje urejene države z visoko kulturo, razvitim brodarstvom in velikimi mesti. Zgodovina poroča zlasti o visoko razviti državnosti na otoku Rujani, ki pa so jo podjarmili in popolnoma opustošili Danci že 1168. Nemški letopisec Saxo Grammaticus poroča o prekrasnem Svetovitovem svetišču na Rujani ter o bogastvu, ki se je stekalo na tem otoku zaradi obširne pomorske trgovine, ki so jo bili razvili Rujanci po vsem Baltskem morju.

Nekako ob propadu Rujane (1190) so se ostala pomorjanska plemena

t. j. do polovice današnje pokrajine Pomorjanske. Knez Vratislav je sprejel 1124 krščanstvo ter s tem na široko odprl vrata germanizaciji. Nemški naselniki so poplavalili mesta in deželo; ponemčevanje so pospešili še bolj Vratislavovi sinovi, ki so se radovoljno podvrgli nemški nadoblasti in dobili zato vojvodski naslov. Zdaj so Vratislavovi nasledniki sami vodili borbo proti vzhodni pomorjanski državi. To so z vzhoda ogražali nemški križarski vitezi, z zapada pa braniborski vojvode, kojih vazali so bili štetinski knezi. Pri teh bojih so si ti trije zavezniki razdelili ostalo Pomorje, zlasti oni del, ki leži v današnjem »koridorju«. Vratislavova dinastija je širila

svojo oblast tudi na zapad ter si je 1315 osvojila tedaj že večji del pomorske Rujano. Eden najznamenitejših štetinskih knezov je bil Boguslav X,

postali neposredni nemški knezi. Kakorkoli pa je germanizacija napredovala, je kneževski dvor dolgo ohranil slovanski značaj, kajti vsi knezi so

Zgoraj: Trg v Torunju. Spodaj: Pogled z letala na Poznanj. Zgoraj desno: Akademija v Poznanju. Spodaj desno: občinska hiša v Tiršavi

ki je vladal 1474 do 1523, ki je iz dežele napravil urejeno državo v tedanjem smislu. Njegovi sinovi so se tudi osvobodili braniborskega vazalstva in

imeli čista domača slovanska imena. Izgleda, da je reformacija, ki se je razširila v vsem Pomorju 1534 zadala slovanstvu odločilni udarec. Cerkev se

je popolnoma ponemčila in s tem so Slovani izgubili zadnjo oporo. Zadnji knez domače slovanske dinastije je bil Boguslav XIV., ki je umrl l. 1637. in s katerim je izumrla Vratislavova vladarska hiša. Deželo so podedovali Braniborci, vendar se je zavoljo švedske zasedbe niso mogli takoj polastiti ter so jo dobili šele l. 1721. v stockholmskem miru.

Malo Pomorje (Pommerellen) je bilo dolgo časa predmet spora med Braniborsko, Poljsko in nemškimi viteškimi redom. Do 1225 je bilo samostojno pod vladjo domačih knezov, 1309 pa sta si ga razdelila Braniborska in nemški viteški red. Ko se je Poljska po zvezi z Litvo ojačila in potočila 14. križarje pri Grünwaldu, je začela bledeti zvezda križarjev in Poljska je polagoma zasedla vse zapadno križarsko ozemlje razen Vzhodne Prusije. Osvojila si je tudi vse današnje ozemlje »koridorja« ter tako očuvala Kašub

be pred narodno smrtjo. Kašubi so ostali pod Poljsko 300 let do prve delitve Poljske 1772, ko so zopet pali pod Pruse. Vendar je ta tristoletni presledek v germanizaciji bil dovolj dolg, da si je ozemlje današnjega »koridorja« očuvalo svojo narodnost in se rešilo germanizacije, ki je zajela ostalo Pomorsko, Gdansk in večji del Vzhodne Prusije. S tem si je poljski narod ohranil pravico do izhoda na morje, ki mu je ne more odrekati nihče, kajti pot na poljsko morje gre, kakor že rečeno, po neprekinjenem poljskem narodnem in jezikovnem ozemlju. Ako ta pot reže nedavno ponemčene zemlje na dvoje, gotovo ni poljska krivda. V teku zgodovinskih bojev so izgubili znatne dele svoje zemlje ter ne zahtevajo nje vrnitve, zato pa so pripravljani tem odločneje braniti dragoceni »koridor«, ki jim odpira vrata v širni svet.

Joseph Kessel

Lov na otroke

Cim se je zdaniilo, smo se dvignili in oba Sajdova moža, stavec in Selim, sta se pričela odmikati. Drsel sta kakor slepiči čez divje, z ostudnimi trni porasčene mimoze, stopala s takšno lahkoto na skale in ostro kamenje, da se nista nikjer ranila. Mi pa, ki smo bili izčrpani, okopani v znoju ter smo imeli platnene srajce in hlače raztrgane od pohoda čez trnjevo grmičje ter smo z muko skakljali čez kamenje navzlic platnenim čevljem in polplatom iz neke trave, ki smo jih dobili od Monfreida, smo bili še jedva živi in vsi obupani zaradi tega nemega, vihtečega brzenja.

Slednjič smo zahtevali za znaki (stavec in Selim sta govorila narečje, ki je bilo dr. Peyréju neznano) naj se ustavita.

Selim in njegov spremljevalec sta se sporazumela. Stavec je nadaljeval pot. Selim pa se je spustil na pete, vzel v roko svoje bodalo in začel rezati iz drevesnih vej palice. Ko jih je izrezljal, nam jih je z otroškim nasmehom ponudil. Dal nam je na ta način vedeti, da sočustvuje z nami.

To pa ga ni oviralo, da ne bi v trenutku, ko smo zopet vstali, nadaljeval pot v peklenskem tempu. Bile so ure, ko sem ga dobesedno mrzil. Toda pogled na pokrajino je mahoma izbrisal vse trpljenje. Hodili smo skozi valovito, razdrapano, puščavi podobno ozemlje, posejano z rdečkastimi in sivimi kamni. Dežela je bila v pogledu vegetacije trnjeva in skoro brez sokov. Ko pa se je Selim usfavljal na vrhu kamenitega griča, ki nam je dotlej zapiral razgled, smo videli, da leži pod nami ogromna soteska.

Skozi sotesko se je vil skromen poštoček. Sočna zelena trava je poganjala med skupinami dreves in iz te ogromne doline, ki so jo obdajali divji gorski masivi, je puhtel neizrekljiv pokoj, neskončna, skoro božanstvena primitivnost. Pozneje smo zvedeli, da onemogoča bivanje v tem kraju zla mrzlca. V tem trenutku dneva, ko se je začel širiti hlad, pa smo menili, da je v tej zeleneči čistoči, v tem nihajočem miru blažen kotiček zemlje še iz tistih časov, ko je Bog ustvaril človeka.

Tako silna je moč in privlačnost lepote, da nas je navzlic trudnosti

navdajala samo ena želja — da bi mogli sestopiti v dolino čudežev, ki je bila pod nami. Selim pa nam je dal razumeti, naj se skrijemo za kupom termištšča, kjer se je kakor v pričakovanju tudi sam izleknil.

Trajalo je malo minut, pa se je že oglasilo nekakšno gruljenje, ki je bilo povsem slično golobjim glasovom. Selim je dvignil glavo, kakor bi hotel določiti smer, odkod prihajajo glasovi. Potem se je odpravil v smer proti soteski. Visoko gori se je pojavila za trenutek v neki skalni razpoklini

*Selim, lovec otrok
(Justinov lesorez po originalni fotografiji
Kesselove ekspedicije)*

glava starega lovca. Selim se je smehljajal. Njegov poizvedovalec si je ožil izbral izborno mesto za opazovanje.

Ko smo dospeli na vzhodje pobočja, je solnce že davno zapustilo tla doline. Prodirajoča vlaga nas je ovila. Tla so bila gobasta in so izpuhtevala močvirnat sopuh. Selim je pokrnil svoj nagi život s cunjjo iz bombaževine, ki jo je bil dotlej nosil zvito pod pazduho. Poslušal je.

Iz daljave je prihajalo pokojno, mirno zvonkljanje kraguljčkov. Po-

tem smo uzrli na nasprotnem pobočju nekaj koza in volov, ki so stopali polagoma navzgor. Za njimi so se pomikale majcne silhete žensk. Vodile so živino s paše v skrito gorsko naselbino.

Selim nas je odvedel na pot, katero so šle ženske. Prebroditi smo morali vso dolino, presekatati potok, kjer nam je segla voda do polovice prsi.

V tej gosti goščavi je izsekal Selim s svojim bodalom tesen, očem skoro neviden hodnik, ki ga je bil, ko je prišel globlje, razširil v nekakšen šotor. Tukaj nam je razdelil kolače iz durrove moke, ki jih je nosil ves čas potovanja s sabo in nam ponudil vode iz tikve, katero je napolnil pri reki. Nato se je začela nočna straža.

Ta noč v deviški, samo od mesečine oblitni dolini ostane nepozabna za vedno... Vreščeci klici velikih opic, ki so skakale liki fantastični demoni s skale na skalo... Valile so se masivne, lene sence prašičev, ki so prihajali piti... Slišali smo dih plenzeljnih mačjih zveri.

Selim je ležal pogreznjen v ta drevež, mi pa smo bili tako utrujeni, da mu nismo mogli slediti v tem zgledu. Prisluskovali smo skrivnostnim glasovom teme in smo se lahko stresali, deloma v mrzlici, deloma v tistem posvečenem občutku, ki se vselej poloti človeka, če se vrne k primitivnemu življenju v prirodi.

Napočilo je jutro. Selim je odvrigel cunjje, zdrsnil skozi izhod hodnika in nepremično motril pot, po kateri je prejšnji večer izginila borna čredica.

Gledali smo ga polni groze in smo si jedva upali dihati. Polagoma smo jeli razumevati položaj. Ko so se v reki odbili žarki vzhajajočega solnca, smo čuli z gore rahlo zvonkljanje kraguljčkov. Prihajalo je vedno bliže... In je postajalo čedalje glasneje. Koze so šle mimo...

Selim je planil naprej. To je bil skok zverine. Tiho je skočil, tiho je padel.

Deklica, ki je spremljala čredo, ni imela niti časa, da bi bila kriknila. Bombaževa cunjja je pokrila plen, ki je bil videti kakor brezmočen majhen sveženj. Selim je vrgel plen čez grane in še preden smo zapustili skrivališče, je krenil na pot, po kateri smo bili prišli prejšnji večer. Dolgo smo mu sledili z očmi, ko je letel skozi dolino. Potem je izginil s plenom za skalami.

Rop je bil končan. Stari lovec nas je pripeljal v vas k Sajdu.

Trgovca s sužnji nas je vprašal, če smo zadovoljni z ekspedicijo. Zahvalil sem se mu s pomočjo zdravnika, ki je prevajal moje besede, za prijaznost in sem mu sporočil, da bi bil čisto zadovoljen, če bi mi prodal uplenjeno deklo ter bi ga dal odnesti zopet tja, kjer je bilo ugrabljeno. Sajd je računl, mislil...

— Čedne postave je, ljubka in lepo raščena, je dejal na koncu. V Arabiji bi dobil zanjo 80 liver. Trgovcu, ki prevzame mojo karavano tostran morja, pa jo lahko prodam samo za 40 liver... Odbiti moram še nevarnosti potovanja... Prepuščam vam jo za 30 liver...

Kupčija je bila sklenjena in deklica je nastopila pot, po kateri je prišla. Spremljal jo je stari lovec.

— Nikar se ne vznemirjajte zaradi niene usode, je pripomnil Sajd, ne bo je prodal nikamor drugam. Služi mi že deset let.

— In kaj počenja Selim? sem vprašal.

— Šel je po nekega dečka.

Uspeha novega lova nismo mogli dočakati. Če smo hoteli doseči karavano, ki jo je bil odpravil Sajd pred dvema dnevoma, v puščavi, nismo smeli izgubljati niti trenutka časa, da ne zamudimo tako redke prilike. Morali smo se posvetovati z Monfreidom.

Dr. F. Petersen

Koliko stanejo ekspedicije

I kadar ima država interes na kaki ekspediciji, se najdejo takoj vsote, kakor da bi denar ne igral pri tem nobene vloge. Dokler je iskala Anglija severnovzhodni in severnozpadni prehod, je dala vlada sama na razpolago ladje, celo bojne ladje z oficirji in moštvom za arktično vožnjo. Preskrbela jih je z živežem, dala jim je učenjake in odprava je lahko odrinila brez skrbi na pot.

Tako je poslala Anglija že 1553 na pot ekspedicijo, sestoečo iz treh ladij: Bona Esperanze, Edward Bonaventura in Bona Confidentialia. Smoter ekspedicije je bilo odkritje severnovzhodnega prehoda, torej pomorsko pot skozi Sibirijo na Kitajsko in Indijo. Poveljnik ladje je bil sir Hugh Willoughby. Samo oprema ladij je stala 4000 funtov sterlingov (1 funt sterling približno 276 Din).

Sir Hugh Willoughby je dosegel s prvima dvema ladjama nabrežje ruske Laponije. Znano je samo to, da je tam vsa posadka, 62 mož, umrla na skorbutu. Šele v naslednjem letu so našli ruski mornarji ladje in mrtvece. Ta polarna tragedija je prav tako nerazumljiva kakor tragedija Franklinove odprave 200 let pozneje.

Tretja ladja Edward Bonaventura pod poveljstvom Richarda Chancelorja, ki se je v viharju izgubila od ostalih dveh, se je rešila. Chancelorju se je posrečilo ugotoviti porabno pomorsko pot proti severni Rusiji.

Nič manj velikodušno ni preskrbela Anglija ekspedicije sira Johna Franklina, ko se je pokazalo, da prehod čez severni tečaj ni uporaben, da pa bi se morda dala najti pot na zapadu. Franklin je dobil dve veliki ladji, Erebus in Terror ter 138 mož posad-

ke. Stroški te ekspedicije niso znani, vendar se pa da slutiti velikopoteznost Velike Britanije iz poteka rešilnih odprav.

Ker se Franklin ni vrnil niti po treh letih, je poslala angleška vlada, ki je smatrala rešitev odprave za narodno dolžnost, pod vodstvom najslavitejših ribičev v Lednem morju ekspedicijo za ekspedicijo, vsega skupaj nad trideset pomorskih ekspedicij in odprav na suhem. V Wellingtonskem prekopu je obtičalo pet velikih ladij. Z muko in težavo so se rešili ljudje na ladjo »Nordstern«, ki so jo bili dosegli po dolgem potovanju po ledu in kateri se je bilo posrečilo oprostiti se ledenih klešč ter odpeljati šest ladijskih posadk na Angleško. Stroški za rešilne ekspedicije so požrli ogromno vsoto poldruega milijona funtov šterlingov, in to v letih okoli 1850., torej tedaj, ko je imel denar najmanj trikratno kupno moč.

Docela drugačna so bila denarna vprašanja pri odpravah čisto znanstvenega značaja. Pri teh so se našli večinoma posamezniki, ki so predložili svoj načrt vladam, znanstvenim društvom, včasih tudi trgovskim tvrdkam in te so zbirale počasi darove zanje. Nekateri, pozneje zelo slavni raziskovalci, so se morali zelo mučiti, da so dobili sredstva za svoje prve odprave. Če pa se jim je vožnja posrečila, je postal pogumni začetnik slaven in mu je bila s tem mahoma utrta pot; uspešnemu so se zdaj sami od sebe stekali zasebni in javni darovi.

Tipičen primer za ta razvoj je Nansenovo življenje. Ko je bil mladi Nansen naredil načrt za prehod Grönlanda, je prosil pomoči od akademskega kolegija v Oslu. Potreboval je 5000 švedskih kron (1 šv. K je približno 15 Din). Ker so smatrali njegov

načrt za izrodek ekscentričnosti, je vlada Nansenovo prošnjo, ki je bila opremljena s priporočilom fakultete, odbila, pač iz strahu, da ne bi bil ta denar zavržen. Samo srečnemu naključju gre hvala, da je Nansen dobil mecena v osebi danskega trgovca Avgusta Camela, ki ga je pridobil za Nansenovo stvar profesor Helland. Ekspedicija je stala 15.000 kron, a dva dela te vsote je dal Nansen iz lastnih sredstev. Zrtvoval je vse svoje premoženje. Ko se je pozneje vrnil ovenčan s slavo, je prinesla tistih 10.000 kron javna zbirak. Vsekakor je bila ta odprava zelo poceni. Nansen je imel samo štiri spremljevalce; lastne ladje ni imel, marveč ga je na vzhodni obali Grönlanda izkrcal lovec na tjujenje »Jason«.

Grönlandska ekspedicija je Nansena proslavila. Ko je pozneje hotel izvesti svoj načrt za veliko potovanje na sever, mu ni bilo več treba skrbeti za denar.

Ekspedicija ladje »Fram« je bila preračunana na dobo petih let. Ladjo so zgradili po Nansenovih navodilih. Stroški odprave so znašali 444.339 švedskih kron. Norveški parlament je dovolil prispevek v znesku 280.000 kron, torej je vzel nase nad polovico stroškov. Ostali denar so prinesli javni darovi. Sam kralj Oskar je dal na razpolago 20.000 kron, veletrgovci pa so prispevali po 5000 do 20.000 kron. Ladja je stala približno 270.000 kron. Za mostvo je Nansen potrošil 36.440 kron, za zavarovanje na življenje 5361 kron, za instrumente 12.987 kron, za živila 39.172 kron, za opremo 57.846 kron, ostali izdatki so znašali 10.612 kron. Te številke nudijo približno pravilno sliko razdelitve stroškov. Posadka »Fram« je štela dvanajst mož. Vidimo torej, da je vsak izmed njih prejel povprečno 3870 kron mezde, in ker je trajala vožnja tri leta, na leto 1290 kron. Ta vsota, ki odgovarja protivrednosti v našem denarju 19.350 Din letno, je bila v primeri v tolikim samozatajevanjem in s tolikimi življenjskimi nevarnostmi pač le malenkostna odkupnina.

Skoro enake razmere je imel Amundsen. Mladi Amundsen je forsiral severnozpadni prehod. Posrečilo se mu je, da ga je odkril; in do danes je Amundsenova ladja »Gjoea« edina ladja, ki je prevozila progo od Grönlanda do Aljaske. Vse svoje premoženje, ki je z njim razpolagal, je zadostovalo komaj za ladjo in nekatere znanstvene naprave; začel je torej zbirati prispevke. To je bila pot skozi šibe! Darovi so prihajali počasi. Amundsen se je moral zadolževati. Ko je bil nekako napol gotov, jo je ponoči in v megli odkuril, da bi rešil ladjo pred upniki. Nabral si je pri tem 134.000 kron, dovolj lepo vsotico in je dobil od darovalcev poleg tega še precej blaga in instrumentov.

Po povratku je postal Amundsen slaven mož in posledje je bilo lažje. Pri njegovem drugem podjetju so mu poklonili ladjo »Fram«. Pozneje, ko se je podal na Sibirsko morje z ladjo »Maud«, ki jo je dal sam zgraditi, je že razpogala s premoženjem

enega milijona kron, in se je torej lahko sam denarno podpri. Več let trajajoča ekspedicija pa je stala ogromnega denarja. Zato je norveški parlament prispeval 500 tisoč kron. Poznejša Amundsenova podjetja je denarno podpri Američan Ellsworth, ki je dal za ekspedicijo 1925 na razpolago 85.000 dolarjev v gotovini (1 dolar je približno 56 Din). Leto dni zatem je kupil Američan Ellsworth od italijanske vlade zračno ladjo »Norge« za 15.000 funtov šterlingov. Seveda pa je stala odprava še poleg tega celo kopo denarja, saj je prejel sam Nobile za vodstvo ladje 55.000 švedskih kron, torej prav čedno vsoto. Razume se pa, da je bil del teh stroškov povrnjen. Povrnili so jih deloma listi, ki so prinašali poročila, deloma vstopnina, ki se je pobirala na predavanjih. Tako je n. pr. prevzel list »New York Times« vsa poročila in jih je odkupil z vsoto 55.000 dolarjev. Tudi filmi so nekaj prinesli. Vendar je podjetje končno izkazovalo primanjkljaj 75.000 dolarjev.

Iz vsega tega je torej razvidno, da ekspedicije v novejši dobi stanejo prav lepe denarje. Razumemo pa tudi, da so bili stroški ekspedicijski zelo različni. Odprava, ki je raziskovala pas ozemlja na Grönlandu ter je štela le par članov, je stala znatno manj kakor n. pr. velike ekspedicije na severni tečaj, ki so morale razpolagati z večjo, trdno ladjo in povrhu tega še z zalogo živil za 3 do 4 leta. Te ladje so imele večje ali manjše akcijske skupine. Mala ekspedicija Mikelsena na Grönlandu je štela sedem udeležencev na majhni ladji. Stroški so znašali 56.000 nemških zlatih mark (1 marka je 13,50 Din). Peary je dal za svojo ladjo »Roosevelt« 420.000 mark. Ekspedicija Koch-Wegener (za prehod čez Grönland) je stala 80.000 švedskih kron, velika Shackletonova odprava z »Nimrod« na severni tečaj je veljala 44.380 funtov šterlingov. Seveda pa moramo pri tem upoštevati dejstvo, da je bil denar v tedanjih časih znatno dražji kakor danes.

Na koncu omenjamo še dva zanimiva podatka. Svojtčas je znašala cena, ki so jo bili obljubili Holanci za odkritje severnozpadnega prehoda, 25.000 holandskih goldinarjev (1 goldinar je 22,80 Din). Angleži pa so obljubljali odkritelju severnozpadnega prehoda 20.000 funtov,

== Ladje zlatosledke ==

Do jezerih, pristaniščih in veletokih se vidijo ladje trebilnice. Po kopnem pa se ne morejo premikati... O, pač — ako gre za zlato. V Kaliforniji plavajo take ladje po celini. Iz reke se napelje voda v ograjeno zemljišče, poldrugi meter visoko se dvigne ponton in že zaplove pošast za svojim plenom. Jeklena vedra, priklenjena za žvenketajočo verigo, se vlačijo z ladjo zjemalko naprej. Grizejo prst. Jo goltajo. Drdrajo nazaj v koter. Bljujejo. Potem se zaženo na prihodnji grižljaj. Neskončna je veriga in nenasitljiva. Nobena ovira je ne ustavi. Na ladijski strehi so vitli in stroji in čuvaj, ki bi takoj zagnal poplah, ako bi se pojavila tolpa, da opleni zlatosledce. Nižje nadstropje je »mud floor«, kamor vedrice rigajo svoj plen. Tu se prođ loči od prsti in potem meče za brodom nazaj v lužo.

Od blata, od dragocenega glena pa se ne vrže niti mrvica čez krov. Vse se stlači skozi rešeta in sita in koncentratorje, se iztrese na mize, dokler se ne pogrezne zadnje zrnce težke kovine v jeklene retorte, v katerih ga obliže živo srebro ter ga razgali kot — zlato.

In tako žre brod zajemalnik naprej s svojim zobovjem iz veder, s svojo želodčno kislino iz živega srebra in svojim črevesom iz jekla, s svojim grotom za kamenje. Golta cvetoče travnike, polja, njive, sadovnjake, vinograde v pokrajini Sacramento s kožo in kostmi, s korenom in korenino, z zeliščem in zelenjavo.

Farmarji, katerih je ta svet, ga prodajajo angleški družbi Natomas Consolidated Gold Dredging Company. Ta jih odpravlja z zneskom, ki bi ga zemlja vrgla v desetih letih. Plačuje se torej dekada, uničuje se pa na večne čase. Žrtve so hude: pusta prodovina, goli kameniti drobir, med katerim ne bo tisoč let pognala najbornejša travnata bilka.

Istinita vrednota se žrtvuje umišljeni cení. Zaradi zlata. Za blizu 12 milijonov dolarjev ga spravijo vsako leto angleški koncesionarji v Kaliforniji na dan. To so okrožja: Sacramento,

Mother Love, El Dorado, Placer County, Sierra, Butte, Nevada, Shasta, Siskiyou, Trinity. To je nepristopen svet, obdan z gričnatimi valovi iz opeke in z grozljivimi krvavordečimi mlakami, »dredgers«, črepalni stroji.

In na vsakem izmed njih robotajo zamazani delavci, ki pritajeno pokašljujejo in prikrivajo svoj protin, v treh oddelkih po dvajset mož za pet dolarjev na dan. Poleti, ko plovua voda smrdljivo hlapi, pozimi, ko tla kljubujejo jeklenim čeljustim zajemajočega stroja. Ne samo podnevi. V 365 nočeh na leto se žaromet sogoltno in skopo sklanja nad majavimi mizami, češ, ali se kak prašek kovinsko ne zabliska.

Nočno delo se opravlja zgođ onod, kjer gre za važna podjetja ali koder je treba prometne zapreke čim prej odstraniti. Dobivanje zlata je za Anglijo tolikšnega pomena, da se že desetletja temna noč pretvarja v beli dan. Tam so se ob gostih grabljah pobirali debeli kamni, da se je mogla voda odtekati in pesek v ponvah preiskovati glede žolte kovine. Ta se je donášala k nadzorstvenemu osovju.

Delavci, ki so leto za letom usločeni in bosí stali v vodi, so bili sinovi zlatokopov iz leta 1848. Tudi dandanes poslušujejo ob elektroturbinah in koncentratorjih za pet dolarjev na dan, oziroma na noč edino ljudje iz okolice Sacramento: sedaj ne sinovi, temveč že vnuki zlatokopov, vnuki onih, ki so iz silnih daljav prispeli sem z neznanjskim naporom, da bi našli plenjava mesta in svojcem ostavili bogastva, zlata!
(N. K.)

MINARETI V CARIGRADU

Američani so nedavno preiskovali število in posebnosti carigradskih minaretov z nameró, da bi doma zgradili nebotičen minaret. Pristojne turške oblasti so jim dale potrebnih podrobnosti: v Carigradu je potakem 5442 džamij, od teh 518 z enim minaretom, ena s šestimi, dve s štirimi, dvajset ena z dvojnimi minaretom. Američani so hkratu dobili navodila za gradnjo in popravo minaretov, kar predstavlja svojevrsten poklic in sicer številčno prav pičlo zastopan.